

Tõsistel aegadel on oluline kokku hoida

Hea Memento rahvas! Aasta eluring on täis saamas. Möödunud kuude sündmuse meenutades võib öelda, et oli nii häid kui halbu üllatusi täis aasta.

Meenuvad öölaulupidu, kaitseväge paraad, suvine kokkutulek Palamusel, olümpiamängude võiduhetked, vabadussõja võidusamba nurgakivi panek.

Kuid samas: Venemaa agressiooni-sõda Gruusia vastu, ülemaailmse finantskriisi jõudmine Eestisse, paljude heade inimeste lahkumine elavate seast.

Kui eestlane vaatab aastavahetuse ajal peeglisse, vaatavad sealt vastu murelikud palgejooned. Ma ei hakka asju ilustama – eesseisev aasta tuleb raske nii Eesti riigi kui kodanike jaoks.

Majandussurutise tagajärjed kasvavad töö kaotanud inimeste hulka, paljud kodu ja sissetulekuga seotud unistused tuleb edasi lükata või neist sootuks loobuda.

Muret tekitavad suundumused Venemaal jätkuvad ning majandussurutis naaberriigis võib tugevamat imperiumihoiakut ja jõupoliitikat esile kutsuda.

Järgmisel aastal on ka kahed valimised: rahvas valib Euroopa Parlamenti ja kohalikke volikogusid. Ka see tekitab kriisiolukorras pigem täiendavat sisepoliitilist stressi kui toob selgust.

Mis annab noorematele põlvkondadele jõudu ja lootust? See on isade ja emade, vanaisade ja vanaemade põlvkondade ohvrimeel ja vaprus süngetil aegadel, mille raskust ei saa praeguste argimuredega sugugi võrrelda.

Tõsistel aegadel on oluline kokkuhoidmine, mitte vastandumine ja väiklus. Loodan, et raskused panevad meid rohkem üksteist austama, hoolima ja ligimest armastama. Raskel ajal peab igaüks kahe eest väljas olema – see on väikese rahva püsijäämise seadus.

IRL ja Memento Toompeal.

Foto: Ainu Purje

Olgugi, et langetada tuleb paljusid valusaid otsuseid, on poliitikute jaoks esmaseks nõudeks mitte olla arg ja otsustamatu, vaid kindlameelne ja otsustav. Tähtis on rääkida inimestele asjade tegelikust seisust tõtt.

Novembrikuus vaagisime Memento Liidu ning Isamaa ja Res Publica Liidu juhtidega seda, kuidas on edenenud koostöölepingu täitmine.

Hea meel oli tõdeda, et just lepingu alusel suutsime saavutada seadusemuudatuse, et järgmise aasta 1. jaanuarist on represseeritute aastatoetus täies mahus, see on 2500 krooni ulatuses vabastatud kuludokumentide esitamise kohustusest.

Kohtumisel kerkisid üles ka muud tõsised küsimused: kommunismiohvrite ülemaalse mälestusmärgi rajamine, vajadus suurendada taastusravi võimalusi, tõsine mure, et okupatsiooniga puutuvalt on arhiivid hakanud kinni minema.

Tõsine asi on represseeritute pensionide maksustamise probleem. Olen välja pakkunud järgneva lahenduse:

lugeda represseerimise eest saadud staažiaastate määr tulumaksust vabastatuks. Teisisõnu, kui aastakoefitsent on näiteks 48 krooni ja inimesel on Siberi-aastate eest saadud kümme staažiaastat, siis on tema tulumaksuvaba määr 48 korda 10 ehk 480 krooni kõrgem. Selle algatuse seadustamine ei ole realistlik järgmisel aastal, kuid sellekohast selgitustööd peame tegema pidevalt.

Tähtis on toetada Euroopa Parlamendi üleskutset ja muuta 23. august riiklikuks tähtpäevaks, et mälestada inimsusevastaste režiimide ohvreid.

Ühesõnaga, lähiajal tuleb sõlmida uus, täiendatud lepe IRL ja Memento Liidu vahel, mille eesmärgiks on teha rahvuslikes huvides koostööd.

Järgmisel aastal seisab ees palju tõsist tööd. Soovin kõigile rahulikke jõule, tugevat tervist ja kõigi uusaasta-soovide täitumist.

Ilusat jõuluaega ja uut aastat meile kõigile, kogu armsale eesti rahvale ja Eestile!

URMAS REINSALU

Riigikogu liige, IRL fraktsiooni aseesimees

15. augustil korraldas Memento Liit Eesti Vabariigi 90. juubeliaasta tähistamiseks ajalookonverentsi „Eesti Vabariigi Valitsus eksiilis”. Konverentsi toimumispaigaks valisime Eesti Vabadusvõitluse Muuseumi Lagedil, et ühendada ühte üritusse juubeliaasta augustikuu mõlemad teemad – eksiilis tegutsenud valitsuse ja vastupanu.

Kokkutulnud avaldasid muuseumi pargis asuva Vabaduse risti juures austust ja tänu meie kodumaa vabaduse eest nii teo ja kui relvaga võidelnuile. Asetati pärg ja põlesid tõrvikud.

Konverentsi juhatas ja avakõne pidas Trivimi Velliste.

Ettekannetega esinesid Enno

Penno, kes juhtis peaministri asetäitjana Eesti Vabariigi Valitsust 20. juunist 1990 kuni 16. juulini 1992, Eesti taasisesisvumiseni, ajaloolane Peep Pillak, kes rääkis Otto Tiefi valitsuse õiguskantslerist Richard Övelist, ning Riigiarhiivi teatmetalituse juhataja Liivi Uuet, kes kõneles eksiilvalitsuse välisministrist August Koernist ja tema pärandist Riigiarhiivis. Esineti lühisõnavõttudega, neid oli ka päevakajalistel teemadel.

Keila Memento naisansambli ja muuseumi meesansambli isamaalisele kontserdile järgnes ekskursioon muuseumis, kus selgitusi jagas Johannes Tõrs.

Fotod: Rein Purje

Uluotsast Merini. Eesti Vabariigi järjepidevus 1940 -1992

ENNO PENNO

*Eesti Vabariigi Valitsuse peaminister
1990-92*

“Õiguse vastu ei saa ükski” ütleb eesti vanasõna, 1732. aastal esmakordselt trükkis avaldatud. Selle pani Enn Sarv oma 1997 aastal ilmunud raamatu pealkirjaks. Raamat, allpealkirjaga “Eesti taotlused ja rahvusvaheline õigus”¹ käsitleb ka Eesti riigi taastamist ja järjepidevust.

198 aastat tagasi valitses kogu Euroopat, välja arvatud Venemaa, Rootsi ja osa Hispaaniast, keiser Napoleon. Sel aastal kirjutas üks Lundi ülikooli kreeka keele õpetaja, kes ei uskunud, et see olukord saab püsida, luuletuse, mis tõlkes rootsi keelest kõlab järgnevalt:

*Mida vägivald võib luua on tühine ja kaduv
See kaob kui tormi-ii ja sadu.*

Selle luuletuse “Ilgavene” autor oli Esaias Tegnér, hilisem professor ja piiskop. Tema ennustus sai tõeks juba paari aasta pärast, mil Euroopa maad vabanesid ainuvalitseja okupatsioonist. Ma ei ütle Euroopa rahvad, sest riigid olid tihti autoritaarsed ka peale Napoleoni aega.

Teise maailmasõja järgedes löi vägivald pooldest Euroopast impeeriumi, mis suuruselt Napoleoni omast maha ei jäänud, aga mille kestvust tuli mõõta aastakümnetes. Meie enda kodumaa vabanes lõplikult okupatsioonivägedest vähem kui 14 aastat tagasi. Jaan Kross ütles küll 1999: “Me olime võitnud ja teist korda võitnud peavõidu ajaloo suurloteriil”. Aga ka loteriil ei saa võita ilma panuseta. Mis oli siis Eesti-poolne panus?

Olen lubanud kirjeldada Eesti riigivõimu kontinuiteeti läbi viie aastakümne. Ma ei kirjelda täna seda, mis oli panus kodumaal. Tsiviilvastupanu aastakümnete kaupa on võimalik teha vaid vähestel eriti tahtejõulistel inimestel. Tuli tuha all, mis aga kunagi ei kustunud, oli rahvastunne, mida suudeti alal hoida peamiselt perekondlikus keskkonnas. Poliitiline tegevus kitsamas mõttes oli mõeldav ainult väljaspool, Läänes. Aga ka selle tegevuse juured olid kodumaal.

Mis oli välja pääsenud eestlaste osa selles, et 1991. aastal ei olnud küsimus, kas Lääneriigid tunnustavad ühe uue riigi - Eesti - iseseisvust, vaid **kui ruttu** võetakse üles diplomaatilised sidemed ja muudetakse tunnustamine *de iure* tunnustamiseks *de facto*? Eesti kui iseseisva riigi mõiste alalhoidmiseks aitas määravalt kaasa märgukirjade ja ajakirjanduse veergudel kirjutamine, avalikud manifestatsioonid ja lobitegevus isiklikel kohtumistel poliitikute ja administratsioonides võtmepositsioonil olevate isikutega. Eesti diplomaatilised

esindused jätkasid mingil moel tegevust Inglismaal, Prantsusmaal, Hispaanias. Konsulaaresindus oli Ameerika Ühendriikides. Londonis oli August Torma ja Washingtonis Johannes Kaiv. Noorem generatsioon Ameerikas töötas BATUNi kaudu (Baltic Appeal to United Nations). Täpselt kui suur osa selles pildis oli Eesti Vabariigi valitsusel eksiilis tuleb jätta tuleviku ajaloolastele uurida arhiivide ja memuaaride abil. Tõik jääb, et hoolimata poliitilistest ja juriidilistest raskustest oli tal korda läinud jääda Eesti Vabariigi järjepidevuse, s. o. Eesti omariikluse kontinuiteedi edasikandjaks enam kui poole sajandi kestel.

Okupatsiooniga 1940. aasta juunis kaasnes repressioon, mille jõhkramad, aga mitte ainsad väljendid olid vangistamised, mahalaskmised ja küüditamised. Okupatsioonivõim kontrollis juba paari päevaga, et mitte ütelda paari tunniga riigiparasta kuni selle kaugemate haruden. Kuna meie poliitiline-ühiskondlik struktuur juhitava demokraatia perioodil oli ka tsentralistlik ja riigiasutustega tihedalt seotud, tabas seda struktuuri šokk ja halvatus. Viimase avaliku aktsioonina suutsid siiski Eesti demokraatlikud ringkonnad läbi viia vastaskandidaatide ülesseadmise kommunistliku bloki kandidaatide vastu Riigivolikogu valimistel juulis 1940. Kuigi need kandidaadid ebaseaduslikult kõrvaldati, oli aktsioonil suur tähtsus, et paljastada kommunistide valimislavastust.

Šokist hakati toibuma Saksa okupatsiooni ajal. Märtsis 1944 moodustati poliitiste erakondade ja okupatsiooniaegadel ellukutsutud vastupanuliikumise poolt Eesti Vabariigi Rahvuskomitee. Asutati see muide Tatari tänaval korteris, kus elas Ernst Kull, Jaan Tõnissoni kaastööline. Osa Rahvuskomitee valitud liikmetest asusid Rootsis ja Soomes. Kuigi katsuti hoida Rahvuskomiteed okupatsioonivõimude eest saladuses, ei õnnestunud see ja Rahvuskomitee liikmed olid sunnitud põranda alla minema. Viimane Vabariigi peaminister prof. Jüri Uluots nimetas presidendi ülesandesse asudes 18. septembril 1944 ametisse Rahvuskomitee liikmetest koosneva põrandaaluse Vabariigi Valitsuse².

Varem kaalus Valimiskogu presidendi, st Konstantin Pätsi, asetäitja valimist Põhiseaduses §46 ettenähtud korras. Valimiskokku kuulusid Peaminister, Sõjavägede Ülemjuhataja, Riigivolikogu Esimees, Riiginõukogu Esimees ja Riigikohtu Esimees. Valimiskogu leidis, et see valimine polnud kestva okupatsiooni ajal põhiseaduslikult nõutav ega otstarbekohane.

20. septembril otsustati valitsuse koosseis välja kuulutada. Peaministri asetäitjaks

Enno Penno kõnelemas konverentsil.

Foto: Rein Purje

oli advokaat Otto Tief, teisteks ministriteks Eestis Arnold Susi, Johannes Klesment, Kaarel Liidak, Hugo Pärtelpoeg, Voldemar Sumberg, Johan Holberg, Johannes Pikkov ja Juhan Kaarlimäe ning juba Rootsis asuvad Rudolf Penno ja August Rei. Valitsuse esiülesanne organiseerida Eesti iseseisvuse kaitset pealetungiva Punaarmee vastu oli määratud ebaõnnestumisele ja valitsus katsus pääseda neutraalsesse Rootsisse. See õnnestus üksnes Klesmendil, Uluotsal ja riigisekretär Helmut Maandil. Uluots oli raskelt vähihaige ja suri jaanuaris 1945.

August Rei andis siis käskkirja vabariigi presidendi erioigusel, kuna Otto Tief oli Eestis vangistatud, et ta astub valitsuse kõige vanema liikmena Vabariigi Presidendi ülesandesse. Jaanuaris 1945 koostasid Riigivolikogu esimees Otto Pukk, Riigikohtu esimehe kohusetäitja Timoteus Grünthal ja kohtuminister Johannes Klesment juriidilise analüüsi Vabariigi presidendi asetäitmise küsimuses. Selles nenditakse, et kui rahvas on okupatsiooni tõttu vägivaldselt kõrvaldatud riigivõimu teostamisest, ei lakka ta sellega olemast riigivõimu kõrgeim kandja. Kuni rahval pole uuesti avanenud võimalust oma tahte avaldamiseks, kestavad edasi nende riigiorganite volitused, mis enne okupatsiooni olid põhiseaduse alusel rahva poolt ametisse seatud. August Rei jäi tükk aega arvamisele, et okupatsioon võib mööduda, ning katsus Otto Tiefi valitsust täiendamise teel säilitada. Tema väljapoole suunatud poliitiline tegevus toimus eeskätt Eesti Rahvusnõukogu baasil. Ja see oli intensiivne tegevus, aastatel 1948–1962 osales Rei 35 konverentsil ja välisaktsioonil.

Pagulasringkondades mitmel maal aga avaldati arvamust, et Vabariigi valitsus asuks aktiivselt tegutsema ja toetuma ka pagulasorganisatsioonidele.

Viidati ka teisele võimalusele asendada Vabariigi presidenti, kes oli takistatud oma kohuseid täitmast, nimelt varem nimetatud Valimiskogu abil. Valitsuse küsimus tõmmati nn kahe rinde sisetülidesse, mis kaua mürgitasid pagulaskonda. (Vahemärkusena võib nimetada, et see pole ainult eesti eksiili mure olnud, vaid sama esines ka teistel põgenikegruppidel.) Ühel pool olid omaaegsete erakondade tegelased, teisel pool viimase aastakümne jooksul Isamaaliitlikku Ühtlusparteisse koondunud ringkondade esindajad, kes taotlesid väliseestlaste organiseerimist ühe mütsi alla rahvustervikuna.

Neid vastuolusid katsuti lahendada kõige vanema keskorganisaatsiooni Eesti Komitee piires, millest aga teiseks nimetatud ringkond eemale jäi. Sama juhtus hiljem asutatud Eesti Rahvusfondiga. Eesti Rahvusnõukogu asutamisega suudeti luua seinast seinani koalitsioon. ERN presiidium koosnes pagulusse pääsenud Tiefsi valitsuse liikmetest (Rei, Penno ja Klesment). Koalitsioon lõhenes varsti, küll aga mitte täpselt vana piirjoone kohalt. Kuna valitsuse vanem liige August Rei Rahvusnõukogusse jäädes nõ teise leeri sattus, tekkis vastaspoolel suurem poolehoid Valimiskogu liinile. Valimiskogu abil loodeti, et Rei ei jääks enam presidendi ülesannete täitjaks. Tekkis lühemat aega isegi olukord, kus eksisteeris kaks valitsust. Nn Valimiskogu valitsus ei näidanud mingit aktiivsust ja lakkas mitme liikme surma tõttu ka varsti olemast.

Nende sündmuste mõjul oli vahepeal Rei jaanuaris 1953 nimetanud ametisse uue valitsuse. See toimus Oslos, kuna Rootsi valitsus oli poliitilistel põgenikel keelanud poliitilise tegevuse, meie "võõrmaalase passi" oli see tingimus sisse tembeldatud. Seetõttu ka nimetus "Oslo valitsus", mille peaministri asetäitjaks oli Johannes Sikkar. Selle koosseisu kuulusid veel teiste seas Aleksander Warma ja Gustav Suits. Uue valitsuse koosseis tehti teatavaks välisriikidele ja Eesti diplomaatidele esindajatele.

Gustav Suits suri juba 1956. aastal. Sikkari surmaga lahkus valitsus ametist ja 1962 sai tema järeltulijaks Warma. Rei/Warma valitsusse kuulusin ka mina.

1963. a. suri August Rei. Warma, astudes presidendi ülesannetesse, nimetas Tõnis Kindi peaministri asetäitjaks. Valitsusse kuulus teiste hulgas Juhan Käis Torontost. 1971. aastal asus Tõnis Kint pärast Warma surma peaministriks Vabariigi presidendi ülesandeks. Heinrich Mark oli peaministri asetäitja ja valitsusse kuulusid ka Heino Valvur USAst ning riigisekretäriks oli Arved Ruusa. Kaks aastat hiljem täiendati valitsust teiste seas Jaan Timuskiga Kanadast ja Ants Palloppiga USAst.

Kint/Marki valitsus näitas eelnevatest enam tegevust väljapoole, memorandum-

meid saadeti näiteks 1980. a. olümpiamängude puhul ja Madridi julgeolekukonverentsile, tegevus toimus ka pagulaskonna sektoris.

1985 täiendati veel kord valitsust, tulid juurde Johan Ungerson, Mihkel Mathiesen ja Ivar Paljak. 1990. a. 1. märtsil teatas Tõnis Kint, et on tervislikel põhjustel takistatud täitma oma ülesandeid, mis peale Heinrich Mark vastavalt Põhiseaduse eeskirjadele astus tema asemele. Mark tegi minule Peaministri asetäitjana ülesandeks uue Vabariigi Valitsuse moodustamise. Enamik jäid alles eelmisest koosseisust. Väliministriks sai Olev Olesk New Yorgist³.

See jäi ka VV eksiilis viimaseks koosseisuks. Meie, ja kõigi eelnevate siht oli just olnud aidata kaasa, et kodumaal tekiks olukord, milles jälle seal seaduslik valitsus saaks tekkida ja tegutseda.

Muide, väljendus eksiilivalitsus pole juriidiliselt õige, sest Jüri Uluots moodustas Tiefsi valitsuse Eestis ja selle valitsuse vabadusse jäänud liikmed tulid välismaale. Õige on Vabariigi Valitsus, mida võib täpsustada Vabariigi Valitsus eksiilis.

Nüüd tihenesid kontaktid Eestiga. Valdo Rumessen tuli esimese kirjaliku volitusega Heinrich Marga juurde juba 1989. aastal ühenduses Eesti Kodanike Komiteede eeltöödega Eesti Kongressi kokkukutsumiseks ja sai ka kirjalikult positiivse vastuse. Mitmed poliitilised erakonnad otsisid samuti ühendust arutamaks poliitilisi ja juriidilisi probleeme. Mida varem ei ole avaldatud, et ka Indrek Toome valitsus soovis ja sai kokku meie esindajatega Helsingis.

Iseseisvumisprotsessis oli Eesti Kongressil tähtis osa. Kongress pöördus ka Heinrich Marga poole ettepanekuga kehtestada Põhiseaduse § 99 dekreediga täiendused ja parandused 1938. a. kodakondsuse seadusse.

25.–27. jaanuaril 1991 toimus nõupidamine Vabariigi Valitsuse, Ülemnõukogu õiguskomisjoni ja riigikaitsekomisjoni liikmete ning Eesti Komitee (Tallinnas) esindajate vahel.

Lõppkommunikatsioon jõuti ühistele arvamistele mitmes punktis, mis puudutasid üleminekuaja juriidilisi ja poliitilisi küsimusi. Vabariigi Valitsus avaldas ka oma arvamuse Eesti Kongressi Komitee soovil isikutunnistuste ja kodakondsuse suhtes.

Pean tunnistama, et mina isiklikult kuuekümnendatel aastatel Valitsusse kuuludes nägin Valitsuse väärtust rohkem sümboolsena. Alles üleminekuajal selgus mulle ja ma arvan ka mu põlvkonnakaaslastele, et tal oli ka otsustav juriidiline ja poliitiline tähtsus.

Ma ei ole peatunud selle juures, kui suurt vahet tähendab, et Eesti on taastatud, vahepeal okupeeritud suveräänne riik, ja mitte üks N Liidust

lahti lõõnud osa. Esimesel juhul oleme vabad kõikidest hiigelvõlgadest, mille NL omale koormaks oli muretsenud, muuseum ka nn keskonnavõlgadest.

1990. a. veebruaris taasloodud Kaitseliit avaldas soovi alluda Vabariigi Valitsusele eksiilis. Sõjaminister Jüri Toomepuu organiseeris toetusi USAst. Kaitseliidus tekkisid nii suured vastuolud, et juhataja Kalle Eller oli sunnitud lahkuma. Ta hakkas 1991.a. augustis organiseerima Eesti sõjaväge ja ütles, et allub ainult Vabariigi Valitsusele eksiilis. Ülemnõukogu esimees Arnold Rütel leidis, et asi on ennatlik, ja palus, et keegi sõidaks Tallinna, et küsimust lahendada. Nõupidamisest Rütelliga võtsid osa Valitsusest Toomepuu ja Peeter Luksep. Veidi hiljem taheti valitsust kaasa tõmmata võimu relvastatud ülevõtmise kavast Kaitseliidu abil, mida septsites Uno Ruus Kanadast.

Valitsusesitas paaril korral ettepanekuid, kuidas ja kui võrd rakendada 1938. a. Põhiseadust, kuni seda oleks saanud seaduslikul viisil muuta. Lõpuks selgus, et nii Ülemnõukogu kui Eesti Komitee enamus ei olnud sellega päri. Eelduseks sai olla ainult poliitiline kokkulepe. 20. aprillil 1992 võttis VV eksiilis vastu väliseestlaste hääleõiguse küsimuses deklaratsiooni, et EV Ülemnõukogul pole õigust piirata EV kodanike hääleõigust, nagu seda tegi 6. aprillil vastu võetud valimiseseadus. Lõpuks jäi väliseestlaste hääleõigus Riigikogu ja Presidendi valimistel.

Kui need mõlemad valimised olid toimunud, oli käes aeg meie Valitsusel oma volitused maha panna. Seda tehti deklaratsiooniga 16. juulil 1992 ja V Presidendi käskkirjadega 7. ja 8. oktoobrist 1992 ning Heinrich Marki kõnega Riigikogus ja tseremooniaga Kadriorus samadel kuupäevadel.

Lõpetaksin hinnanguga, mille on andnud Enn Sarv: "Eesti Vabariigi valitsusel eksiilis oli korda läinud jääda Eesti Vabariigi järjepidavuse, s.t. Eesti omariikluse kontinuiteedi hoidjaks ja edasikandjaks enam kui poole sajandi kestel. Presidendiamet oli Konstantin Pätsilt Jüri Uluotsa, August Rei, Aleksander Warma, Tõnis Kinti ja Heinrich Marga kaudu katkematult kestvana lõpuks Eestisse tagasi jõudnud."

Seda kinnitas ka Lennart Meri sõnavõtt ESTO (Ülemaailmsete eesti päevade) avamisel Stockholmi Linnamaja õuel, kus ta nimetas, mitmes Eesti riigipea ta oli, mitte ära unustades neid, keda Sarv just nimetas.

¹ Okupatsioonide repressiivpoliitika uurimise riiklik komisjon 11, Tartu 1997

² Enn Nõu "Eesti pagulavalitsus 1944-1988, Akadeemia 2. aastak. 1990 Nr. 2

³ Heinrich Mark "Vabariigi President ja Valitsus 1988-1992" Akadeemia 9. 1997 Nr. 7

Richard Övel — Otto Tiefi valitsuse õiguskantsler

Kokkuvõtte ettekandest konverentsil

PEEP PILLAK

Riigiarhiivi nõunik

Richard Övel sündis Narvas 21. septembril 1894. Lõpetanud 1914 Narva gümnaasiumi, astus ta Peterburi Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna täheteaduse osakonda. I maailmasõja ajal mobiliseeriti sõjaväkke ja lõpetas 1916 lipnikuna Pavlovi sõjakooli Peterburis. 1917 ülendati rindel luurajate komandos tegutsenud R. Övel leitnandiks. 1918. aasta alguses määrati R. Övel III Eesti jalaväepolgu 10. roodu komandöriks. Pärast Saksa okupatsiooni, novembris 1918 nimetati ta Narva politsei komandandiks ja seejärel Narva linna komandandiks. Pealetungivate punaste eest Tallinna evakueerudes sai R. Övelist Sõjamineisteriumi sekretäri vanem abi, 30. mail 1919 nimetati ta sõjamineistri sekretäriks.

Septembris 1919 komandeeriti R. Övel rahudelegatsiooni käsutusse ja märtsis 1920 saadeti ratifikatsioonikomisjoni sekretärina Venemaale. Seejärel oli R. Övel Moskva kontroll-opteerimise komisjoni kantselei juhataja. 1920. aasta lõpus vabastati alamkapteni auastmes R. Övel tegevteenistusest. Juba 1919. aastal oli R. Övel alustanud õpinguid Tartu Ülikoolis matemaatikateaduskonnas, 1920 läks ta üle õigusteaduskonda, mille lõpetas 1925 teise järgu diplomiga. Kuulus üliõpilasseltsi "Põhjala". 1925. aastal töötas R. Övel ajutise töøjõuna Riigiraamatukogus ja seejärel Riigikantseleis. 1. juunil 1925 nimetati ta riigisekretäri abiks, ühtlasi Riigiraamatukogu ja Riigiarhiivi juhatajaks.

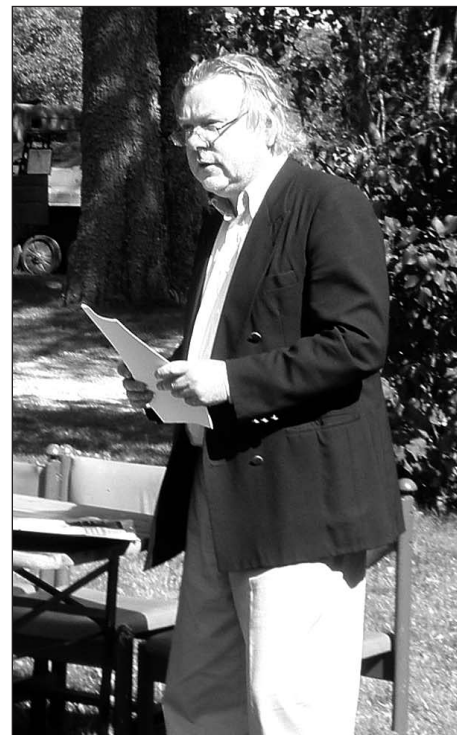
R. Övel oli aastast 1926 Arhiivinõukogu esimees, 1928 Eesti Lauljate Liidu nõukogu ja juhatuse liige, samuti kuulus ta Kunstimuseumi hoolekogusse ja oli Poliitilise Klubi asutaja ning juhatuse liige. 1. aprillil 1935 nimetati R. Övel seoses Riigikantselei koosseisu ümberkorraldamisega Riigiarhiivi ja Riigiraamatukogu direktoriks. Arhiivaarina ja bibliotekaarina mitte eriti

silma paistnud R. Övel vabastati omal soovil ametist 1. oktoobril 1936. Tundub, et R. Övel leidis enda jaoks õige väljakutse äritegevuses — juba 1931. aastast oli ta olnud keemiatehase "Eesti Destilaat" nõukogu liige, nüüd asus ta seda juhtima ja sai 1938 tehase ainuomanikuks. 1940, kui tehas natsionaliseeriti, töötas R. Övel vene keele tõlgina. Saksa okupatsiooni ajal asus ta aga jälle "Eesti Destilaati" juhtima. 1944. aastal sidus R. Övel end Eesti Vabariigi Rahvuskomitee tegevusega: ta valiti juhataja asetäitjaks finantsküsimustes, samuti redaktsioonikolleegiumi liikmeks. Otto Tief nimetas 20. septembril 1944 R. Öveli oma valitsuse õiguskantsleriks.

21. septembril lahkusid R. Övel ja teised valitsuse liikmed Tallinnast, sest oli oodata punavägede sissetungi. Sõideti Lääne-Eestisse, kuhu Puise randa pidid tulema kiirpaat ja Tiefi valitsuse liikmed Rootsi toimetama. Kui 24. septembril selgus, et paati ei ole tulnud ja Punaarmee oli lähenemas, otsustati laiali minna, et mitte kõik koos vangi langeda. R. Övelil õnnestus 12. oktoobril koos mõne kaaslasega sõita Hiiumaale.

Seal asus R. Övel ühte mahajäetud majja Külakülas Emmaste vallas, lootuses kuidagi Rootsi pääseda. 4. veebruaril 1945 võeti ta nõukogude piirivalvurite poolt kinni ja viidi Kuressaarde, sealt Tallinnasse, kus alustati põhjalikku ülekuulamist. Algul R. Övel eitas oma kuulumist Rahvuskomiteesse ja Uluotsa-Tiefi valitsusse ning väitis, et Hiiumaale sõitis ta vaid teadusliku uurimistöö tegemiseks. 17. veebruaril öösel kell 00.50 alanud ja kell 04.00 lõppenud ülekuulamise võttis R. Övel omaks, et oli varem andnud valetunnistusi ja tegelikult kuulus Rahvuskomiteesse, samuti Otto Tiefi valitsusse ning soovis põgeneda Rootsi.

27. aprillil uurimine lõpetati. 7. mail esitatud süüdistuskokkuvõttes süüdistati R. Övelit Vene NFSV Kriminaalkoodeksi paragraf 58-1" a" ja 58-II järgi kodumaa reetmises. Uuri

Peep Pillak kõnelemas konverentsil.

Foto: Rein Purje

küsimusele, kas ta hindab oma tegevust kodumaa reetmisena, oli vastus: "Oma tegevust, mis oli suunatud Nõukogude võimu vastu ma kodumaa reetmiseks ei tunnista, sest nõukogude võimu kehtestamisega Eestis ja Eesti NSV astumisega NSV Liidu koosseisu ei ole ma nõus. Minu tegevus Rahvuskomitees oli suunatud sellise riigikorra taastamisele Eestis nagu see oli enne 1940. aastat ja Eesti lahtikiskumisele NSV Liidust. Jään ka praegu nende veendumuste juurde." Süüdistuskokkuvõttes nõuti küll R. Övelile surmanuhtlust, kuid ta "pääses" 10 aastaga nn. töö- ja paranduslaagris koos kogu vara konfiskeerimisega.

R. Övel vabastati Minlagist Vorutas 16. oktoobril 1954, kuid viibis kuni septembrini 1956 Komi ANSV Uhta rajoonis sundasumisel. Kodumaale tulles töötas ta Tallinna kinostuudios tõlgina. Nii asumisel kui ka kodumaal oli R. Övel pideva KGB valve all. Richard Övel suri 3. jaanuaril 1958. a. südameinfarkti tagajärjel.

Tartu vangla massimõrva ohvrite mälestustalitus

8. juulil 2008. a. toimus Tartus Pauluse kalmistul leinatalitus, millel mälestati 193 inimest, kelle kommunistid 8. ja 9. juunil 1941 Tartu vanglas mõrvasid.

Leinaürituse üldkorraldaja oli EELK Tartu-Maarja kogudus, kalmistul juhatas ürituse läbiviimist Enn Tarto. Lippudega olid auvalves Tartu Memento liikmed.

Leinaüritust alustas palvega EELK Tartu Peetri Koguduse õpetaja Kalle Mesila.

Tartu Linnavalitsuse nimel võttis sõna ja asetas leinalintitega pärja abilinnapea Vladimir Šokman. Tartu Memento poolt esines sõnavõtuga Enn Tarto ning leinalintidega pärja asetas Tartu Memento juhatuse liige Elju Andre.

Sõna võttis veel mementolane Hando Kruuv. Kohal olid kommunistiohvri Tartu-Maarja koguduse õpetaja Aksel-Erich Vooremaa lapsed.

Leinaürituse lõpetas pastor Kalle Mesila.

Kuuskümmend seitse aastat tagasi Tartu vanglas toimunud koostas järgneva ülevaate EML juhatuse esimees, vabadusvõitleja Enn Tarto.

1941. aasta juuni viimastel päevadel hoidsid punaokupandid

Tartu vanglas 619 vang. Siis algas vangla tühjendamine – vange veeti autobussidega raudteejaama. Kuna arreteerimised jätkusid, siis hoiti Tartu vanglas 8. juuli õhtul ikkagi veel 233 kinnipeetavat.

Lõunast lähenesid Tartule ülestõusnud Eesti partisanid ja Saksa väed. EK(b)P Tartumaa Komitees toimunud nõupidamisel võeti Tartu NKVD osakonna ülema P. Afanasjevi ja Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee sekretäri Abronovi nõudmisel vastu otsus vangid hukata.

Enamik vange tapeti vangla saunas, mille uks avanes vangla saunaõue, tänapäeval seal on Antoniuse õu. Ohvrid olid tapetud lähilaskudega, tavaliselt oli lastud pähe, enamasti otsaette, mõnel juhul ka selja tagant. Osa vange tapeti vangla peakorpuse keldrites.

Aga kõik ohvrid, kas siis elusalt või surnult, läbisid ukse, mis asus Tartu vangla põhikorpuse ja saunaõue vahelises müüris. Selle tänini originaalkujul säilinud ukse kõrvale paigaldati 9. juulil 2005 eesti- ja ingliskeelne mälestustahvel.

Mõrvaohvrid olid maetud vangla saunaõuele – see tähendab praegusele Antoniuse õuele. Sinna oli varem, juba mitme päeva eest, val-

mis kaevatud kaks suurt 2,5 meetri sügavust kaevist ohvrite matmiseks. Õuel olnud kaevu oli heidetud 18 mehe ja ühe naise laip. Õue vanglapoolse värava juures paiknevas kaevises oli 74 mehe ja 19 naise laibad, õue keskele kaevatud augus olid 80 mehe laibad. Pealt olid matmiskohad kaetud mullakihiga, kuhu oli veel kuhjatud puuhalgusid, plekitükke, laudu, latte.

Hukatud maeti ümber 25. märtsist 1942 kuni maikuu alguseni Pauluse kalmistul paiknevasse ühishauda.

Hukatute hulgas oli töölisi, käsitöölisi, õpilasi, ametnikke, haritlasi ja talupoegi Tartust, Tartu ümbrusest ja kaugemaltki. Tuntuimad ohvrid olid Tartu Õpetajate Seminari direktor kirjanik Jüri Parijõgi ja Aksel-Erich Vooremaa, Tartu-Maarja koguduse õpetaja, Tartu praostkonna abipraost ning EELK haldusnõukogu liige.

Tartu vangla massimõrv on üks osa üle kogu Eesti veerenud massilistest vangistamistest, mõrvamistest, küüditamistest ja röövimistest, mis kommunistid 1941. aasta sõjasuvel okupeeritud Eestis toime panid. Need on aegumatud kuriteod, mida me ei tohi kunagi unustada.

14. juunil mälestati Linda kuju juures suurküüditamise ohvreid

Aastad lähevad, aga 14. juunil ei jää rahvast Toompea nõlval Linda kuju juures vähemaks. Ikka lehvivad lipud ja seisab auvalve, ikka kattub Linda kuju jalam lilledega, põlevad küünlad, kõlab harras jumalasõna ja kaunis koorilaul, riigimehed ja linnaisad ütlevad mälestussõnu kõigi nimel, küüditamiselt tagasi koju jõudnud ja küüditatute lähedased räägivad endi ja perekondade nimel.

Mida aasta edasi, seda vähem usutav võib õigusriigis kasvanud noortele

tunduda, et midagi sellist võis üldse sündida, et ligikaudu kümme tuhat inimest laaditi 14. juunil 1941 loomavagunitesse ja veeti Siberisse ning paljude aastate pärast jõudis neist kodumaale tagasi vähem kui pool. Me ei tohi väsida vastamast küsimustele, ei tohi loobuda jutustamast neist aegadest. Mälestuspäeva sõnavõttust sõnavõttu kõlab: "Me ei saa seda unustada". Jah, ei saa ega ei tohi. Ja me peame tegema meist oleneva, et mitte keegi seda ei unustaks.

14. JUUNI

Enn Uibo

Hardalt loorita lipud,
vana ja paljukannatand maa!
Ent Sinu sitkus,
mil lõppu ei näe, eal otsa ei saa, –
Kord taas päästku leinamast lipud!

... Ilmsi veel silmis, kuis veeti
sadu ja sadu seks, et –

keda siin paremaks peeti,
enam ei kanda võiks maa,
enam ei nimeta' omaks ...

Nägemus silmi toob vett,
kõrvus kõik nutud ja karjed.

Rusikaks krampuvat tunned taas kätt
Ja kõik sinus tapab punaseid varje ...

Kus käib nüüd teie rada,
kus teie ase ja kus teie laud,
või kus nii mõnegi kallima sõbra
– jäljetu haud? ...

Ah, kõikjal seal vastas vaid – tina ja raud,
kogu see maa üksainus haudade haud ...

... Kuid teie kodumaa kodud taas tõusevad
varemeist, tuhand

uue Euroopa Põhjala rajal.

Läkitab kiiri siiagi

järgnev aastatuhat.

Läkitab kiiri

ja elu puhast

ka taigade-maile

uus aastatuhat,

kui murrangu lainetest

verine bolševism uhut.

(1942)

Foto: Ainu Purje

Poliitvangid ja küüditatud said kokku Palamusel

5. juulil toimus kaks kokkutulekut – endised poliitvangid (ürituse korraldajad) ja küüditatud pidasid oma iga-aastast kokkutulekut sedapuhku Palamusel, vabadusvõitlejad aga kogunesid Märjamaal. Üritustest osa võtvad poliitikud edastasid ühelt ja teiselt kogunemiselt tervituslähitusi.

Palamusel esines Eesti Memento Liidu nimel sõnavõtuga liidu esimees Enn Tarto.

“Austatud Riigikogu liige Urmas Reinsalu, Jõgeva maavanem Aivar Kokk, lugupeetud endised poliitvangid ja küüditatud, kõik kohalolijad!

Tervitan teid kõiki Eesti Memento Liidu poolt! Tänavu on eriline aasta – Eesti Vabariigi iseseisvuse väljakuulutamisest möödus 90 aastat. Kõike, kõike head tänavuseks aastaks!

Minul ja ma usun, et meil kõigil on hea meel jälle olla Palamusel, meie ”Kevade” kangelaste maal. Minul on veel isiklikult hea meel, sest Palamuse koolis õppisid omal ajal minu vanaema, ema ja onu. Just käisime nende ja teiste meie sugulaste haudadel Palamuse koguduse uuel surnuaial. Nägime, et seal asuv Vabadussõja monument on korda tehtud. Suur, suur tänu maa- ja vallavalitsusele!

Järgmisel aastal 25. märtsil saab Eesti Memento Liit 20-aastaseks. Represseeritute organisatsioonide algatusgrupe, kohalikke Memento struktuure oli juba enne 25 märtsi 1989 üle Eesti olemas. Mementolased osalesid aktiivselt mõtete, sõnade, laulude ja tegudega Eesti Vabariigi taastamisprotsessis. Taastati Vabadussõja mälestusmärke, paigaldati mälestustahvleid, korrastati hauad, osaleti aktiivselt Kodanike Komiteede töös, seisti Balti ketis, võeti osa mälestus- ja leinaüritustest jne.

Mäletan konkreetsemalt neid aegu Tartust, Tartu Memento, Muinsus-

kaitse ja Kaitseliit olid kõigi rahvuslike ürituste vedajad. Eesmärgiks oli Eesti Vabariigi täieliku iseseisvuse taastamine õigusliku järjepidevuse alusel. Kõigi arvestatavate rahvuslike jõudude ühispingutuste tulemusel see eesmärk teostati augustis 1991.aastal.

Eesti Memento Liit on ka tänapäeval poliitiliselt aktiivne. Kuigi kostab üksikuid häáli, et aitab meile poliitikat. Kuid poliitikast loobumine on ka poliitika. Juba 2003. aastal tõstas Tartu Memento kommunismiohvrite mälestuspäeva vajalikkuse küsimuse Euroopa Liidus. Tartu Memento avaldusel Euroopa Rahvapartei poolt koostatud eelnõu on siiani Europarlamendi päevakorras. Eelnõu pole vastu võetud, kuid pole ka tagasi lükatud. Europarlamendi hoone seinale on paigutatud mälestustahvel kommunismiohvritele. Eesti saadikutele toetab kõnesolevat liini Tunne Kelam. Suur, suur tänu temale ja kõigile Eestist valitud saadikutele.

2. mail 2007 avaldas Tartu Memento avalikult toetust Eesti Vabariigi valitsusele – Pronksmehe äraviimine oli õige ja paratamatu samm.

Eesti Memento Liit soovib, et Tallinna Pagari tänav 1 keldritesse tuleks muuseum. Me ei ole ka nõus, et Patarei vangla hoonetest lihtsalt loobutakse.

Sooviksin veel lisada mõtteid ja arvamusi kui Eesti Vabariigi kodanik. Eesti Vabariigi presidendi Toomas Hendrik Ilvese väljamarss äsja lõppenud soome-ugri rahvaste viiendalt kongressilt oli õige ja paratamatu samm. See oli ainuõige samm pärast Vene Riigiduumi väliskomisjoni esimehe Konstantin Kassatšovi Eestit mõnitavat ja solvavat sõnavõttu. Suur, suur tänu, härra President!(aplus). Mis aga puutub Eesti-Vene piirilepingu preambula muutmisse, siis olen selle vastu kategooriliselt. Kõigepealt ei toeta ma üldse seda kinklepingut. Ilma pream-

bulata on see leping kindlasti Eesti Vabariigi põhiseaduse paragrahvi 122 vastane. Vastavalt meie arusaamisele, ja see on fikseeritud ka Eesti Vabariigi Põhiseaduses, on Eesti Vabariik õigusliku järjepidevuse alusel taastatud riik. Venemaa võimumedel käsitlevad Eestit kui Nõukogude Liidu lagunemisel tekkinud uut riiki. Venemaa kontseptsiooni järgi peaks Eestis olema kaks riigikeelt, kõigil elanikel kodakondsus või topeltkodakondsus ning Eestis elavad umbes 110000 Vene Föderatsiooni kodanikke saaksid täielikult osaleda Eesti valimistel. Aga me teame, et umbes 50000 Eestis elavatest Vene Föderatsiooni kodanikest osalevad Venemaa valimistel ning on vägagi suurriiklikult meeletatud.

Nii et vaidlustel ajaloo üle on eluliselt tähtis praktiline tagajärg võitluses Eesti Vabariigi püsijäämise eest. Ei mingit Venemaa pilli järgi tantsimist!

Kord ei meeldi “Naši kisakõriledele” Eesti Vabariigi Valitsus, nüüd muutku Riigikogu oma valmis tööd. Ei, ei ja veel kord ei!(aplus). Võitlus Eesti riigi ja rahva püsijäämise eest kestab.

Täna auväärt kuulajaid!”

Enn Tarto
kõnelemas

Fotod: Rein Purje

Memento suurüritus Pilistveres oli rahvarohke

16. augustil toimus traditsiooniks saanud üle-Eestiline mementolaste kokkutulek Pilistvere memoriaal-kompleksi juures.

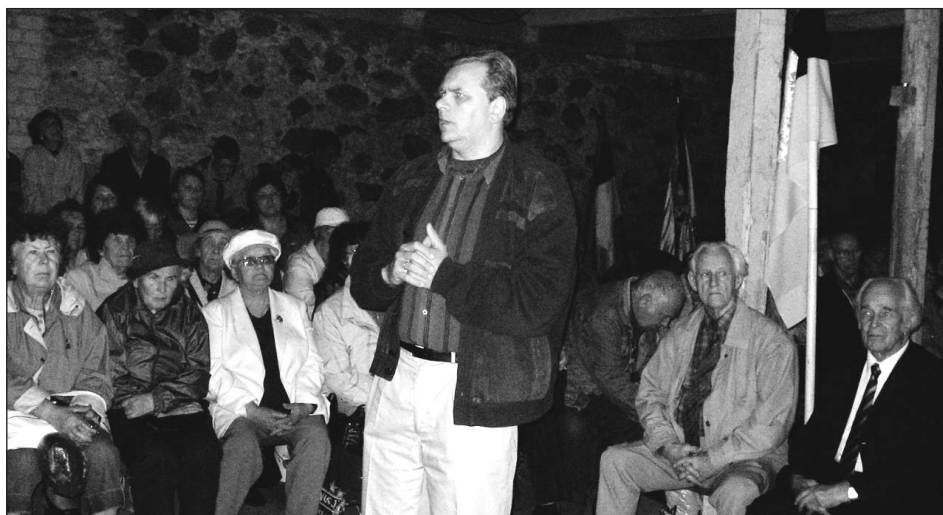
Tänavu osalesid selles Memento kõigi 17 liikmesorganisatsiooni juhatuse liikmed, bussidega saabus mementolasi, nende pereliikmeid ja teisi huvilisi mitmest linnast ja maakonnast. Kohale olid tulnud ka kodutütred ja noorkotkad embleemide ja lippudega. Üritusest võttis osa Läti vennasorganisatsiooni Latvijas Politiski Represeto Apvienības delegatsioon. Kaasatud olid meie eksiilvalit-susega seotud väliskülalised, eelmisel päeval toimunud konverentsil osalejad. Kokku oli osavõtjaid üle kuuesaja.

Asjalikul kõnekoosolekul, mis peeti Pilistvere rehehoones, meenutati ol-nut, mälestati repressioonide ohvreid ning avaldati oma seisukohti ja näge-musi tänapäevast. Pikema sõnavõtuga esinesid Riigikogu liige Andres Herkel, Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Enn Tarto, Võrumaa Memento juhata-se esimees Hans Sissas, Tallinna Me-mento juhatuse esimees Leo Õispuu ja Pilistvere emeriitõpetaja Vello Salum. Mälestusjumalateenistuse pidas Pi-listvere koguduse diakon Hermann Kalmus.

Osavõtjatele pakuti lõunat pasto-raadi aias. Nagu alati moodustusid ela-vad vestlusringid, sest on ju Pilistvere see paik, kus paljud saatusekaaslased kord aastas kohtuvad.

Kodutütred ja noorkotkad jäid ühele pildile Rein Purje ja [Heino Lätiga](#).

Kõnekoosolekul võttis sõna Riigikogu liige Andres Herkel.

Fotod: Bernhard Nukka ja EML fotokogu

Vastupanuvõitlus

VALEV KASKA

Eesti Endiste Poliitvangide Liidu juhatuses

Pealesõjaaegne, aastatel 1945–

1950, Võrumaa kooliõpilaste vastupanuvõitlus tihedas koostöös metsavendadega on üks Eesti vastupanuvõitluse eredaime lehekülj.

Võrumaa kooliõpilaste ja metsavendade võitlus vaba Eesti eest venelastest okupantide ja nende käsilaste vastu oli suurim vabariigis. Võitluses leiame osavõtjaid üle kogu Võrumaa, et mitte öelda igast külast. Õpilastevastupanuvõitlejate ridadest, kas organiseeritult või organiseerimata omaalgatuslikult, leiame samuti õpilasi kõikidest tollastest valdadest. Üldine meelsus nii kodudes kui koolis oli võõrvõimu ja selle ideoloogia ning nende käsilaste vastane.

Mäletame, kuidas enne saatuslikku juunipööret laste sõjamängudes oli kaks vaenupoolt, sakslased ja eestlased. Mäng käis Lembitu ja Ümera vaimus muistsete eestlaste ja saksa ordurüütlike vahel. Sügisel 1940 käis võitlus aga tiblade, – nii neid tollal rahvas nimetas – punavägedeväenelaste ja Vabadussõja vaimus võitlejate vahel. Öeldakse, et emapiimaga antakse edasi kõik, mida on talletanud eelnevad põlvkonnad. Et sel ütlemisel on tõetera sees, seda näitab tollane noorsoo käitumine. Ei olnud ju tollal, neljakümnenda sügissuvel mingit propagandat ega selgitust laiadele rahvahulkadele kujunenud olukorrast ja võimalikust eesootavast. Paljud pered suhtusid esimestel okupatsioonikuudel suhteliselt neutraalselt Vabariigi lõppu. Olid ju algul lubadused head ja nii nagu ikka, on ka alati neid, kes ei ole kehtiva korraga rahul.

Linnades ja suuremates asulates hakkasid sõjamängud venelane-eestlane kohe pihta, maakoolides algas see sügisel koolitöö algusega. Kui eelmisel aastal olid mängud sakslane-eestlane muistse vabadusvõitluse taustaga, mitte Landeswehriiga, siis nüüdsed venelane-eestlane toimusid antud hetke punaväe venelaste vastu. Sakslane oli meile vaenlane mõisnikuna, meie orjastajana, meie valitsejana, käega katsutavaks vaenlaseks läbi aastasadade, emapiimaga sissejoodult, oli saksa parun meie vaenlaseks, mitte sakslane. Vabadussõja vaimus vaba eestlasena vabas oma riigis

isamaalise kasvatusena saanud noortele oli nüüd vaenlaseks number üks venelane, kes võttis isade poolt kättevõideldud iseseisvuse. Ja selle vabadusevõtja vastu tuli võidelda.

Saabus aasta 1941. Rahvas tervitas kõikjal sõja algust venelaste ja sakslaste vahel. Hingati kergemalt, loodeti kiiret pääsemist punase ikke alt. Uskusid kõik sakslase võitu venelase üle, mitte Saksa riigi hüvanguks, vaid meie pääsemiseks kindlast surmast siin või Siberis, mida näitas esimene ülelelatud aasta venelaste all. Siia tulnud saksa sõdur ei olnud rahvale okupant, ta oli vabastaja, ta oli relvavend metsavennale, relvavend Tartu, Tallinna ja paljude Eesti asulate vabastamisel venelastest. Tavakodanikule, ei siis ega tänapäeval, ei lähe korda maailmapoliitika. Tavakodanik hindab hetke olukorda oma mätta otsast ja selle mätta otsast vaadatuna taastus vabariigiaegne, vene okupatsiooni eelne ennesõjaaegsete kohalikkude ametite ja meestega elu ja peamine – oma sini-must-valgega.

Seda, et sakslaste tulekuga algas uus okupatsioon, tavakodanik ei tajunud ega tundnud. Raskusi, mis tekkisid igapäeva elus koos müügi- ja muude kohustustega, võeti kui sõjaaja paratamatust, milles on süüdi venelased, kelle vastu võitlevad sakslased ja nendega koos eestlased.

Ei saa vaikides mööda minna organisatsioonist Eesti Rahva Ühisabi. Selle organisatsiooni kaudu andsid eestlased neljakümne esimese aasta talve hakul tuhandeid kasukaid, kampsuneid, villaseid sokke ja kindaid saksa sõjameestele rindele – kingina. Ei tuntud, et antakse sundkorras midagi okupandile.

Tuhandeid kingituspakke saatsid eesti naised idarindel võitlevatele eesti poistele. Midagi sarnast ei juhtunud aga korpuslastega. Nii nagu nad olid tollal võõrad rahvale, olid seda kogu okupatsiooni vältel ja on seda tänaseni – võõrkeha rahva küljes. Seda ei tule võtta üksiku korpuslase kohta, vaid korpuse kui väeosa kohta, mis aitas okupeerida Eesti, kelle esindajad olid pealesõjajärgse verise okupatsioonirežiimi kohapealsed teostajad ja juhid.

Juba enne sõja algust küüditamise ajal tekkisid esimesed põranda alla läinud inimesed, et mitte öelda metsavennad. Kuid sõja alguspäevast sai alguse ka metsavendlus Eestimaal.

Esimese kümne sõjapäeva oli tekkinud Eestimaal mitmetuhandeline metsa-

vendade vägi, eriti Pärnu-, Valga-, Võru-, Petserimaal. Paljudes paikades võtsid metsavennad võimu oma kätte mitmeid päevi enne esimeste saksa väeosade saabumist. Ei võetud võimu venelastelt üle, et anda see Saksa riigile, vaid otseste vaenlaste venelaste väljatõrjumiseks ja oma riigi taastamiseks. Mitte ainult tavakodanik ei lootnud nüüd taastada Eesti Vabariiki, vaid meie allesjäänud riigitegelased esitasid samuti Saksa sõjavägede kohalikkule esindajale kirjaliku pöördumise Eesti Vabariigi taastamiseks.

Metsavendade arvu loetakse 15 000 mehele 1941.aasta sõjasuvel. Sama aasta sügiseks oli eestlastest vabatahtlike arv saksa sõjaväes, esialgselt tagalateenistuses, juba üle 10 000 mehe. Ja need

Ei võetud võimu venelastelt üle, et anda see Saksa riigile, vaid otseste vaenlaste venelaste väljatõrjumiseks ja oma riigi taastamiseks.

ei võitlenud Saksa riigi eest, vaid nende eesmärk oli hävitada punavõim, tasuda kätte tehtud kuritegude eest ja kiirendada Siberisse saadetute tagasipöördumist. Aga relvavennaks tuli selleks valida sakslane, sest inglane ja „ameerika

onu“ olid meile selja pööranud. Et meid juba venelastele maha müüdnud oldi, seda me ei teadnud ega ka uskunud. Alles neljakümneneljandal, Sinimägedel ja Tartu all, hakkas meile koitma, et suured sõnad demokraatiast ja õiglusest on tühipaljad sõnakõlksud. Seisame üksipäini ilma mingi abilootuseta verise vene terrorirežiimi ja kõikehävitava punaväe vastas.

Oma isiklike suurriiklike huvide teostamiseks ja maailmavalitsejaks saamiseks-jäämiseks, mida ohustas peale Esimese maailmasõja lüüasaamist kiiresti tõusma hakkav Saksamaa, hülgas Inglismaa Rahvasteliidu põhimõtted õigusest ja pöördus abi saamiseks oma ambitsioonide täitmiseks maailma suurima mõrtsuka Stalini poole. Läbirääkimised Moskva ja Londoni-Pariisi vahel algasid juba kevadel 1939 ja lõppesid 15. oktoobril 1939.a. salajase koostööpakti sõlmimisega, kus muuhulgas lubati Stalinil liita Venemaaga Baltimaad, Põhja-Rootsi, Põhja-Norra ja Soome.

Stalin aga tahtis kahe maailmavalitaja abil ise maailmavalitsejaks saada ja sõlmis 23. augustil 1939. aastal nn Molotov-Ribbentropi pakti, kus samuti Baltimaad loovutati Venemaale. Süüdis-tame Saksamaad rahvusvaheliste lepete rikkumises, aga kogu selle taustal on eriti kühnilised Churchillil hilisemad esinemised ja Atlandi Harta, lubadused taastada

sõjaeelsed piirid, kui oma allkiri seisis salaleppe all riikide ja rahvaste surma saatmises. Nimetatud salapakt 15. oktoobrist 1939 on Inglismaa arhiivides salastatud. Tänu saksa luurele sai see samas allkirjutamisel Hitlerile teatavaks, kes informeeris sellest Soome sõjavägede ülemjuhatajat Mannerheimi, kelle arhiivi avamise kaudu on see leping nüüd ka päevavalgust näinud.

Selle kõige taustal on lausa kuritegelik praegune Venemaa igakülgne toetamine ja vaikimine venelaste poolt sooritatavast rahvusvaheliste õiguste eiramisest ja avalikult teiste riikide siseasjadesse sekkumisest. Resoluutselt peaksid läänemaailma esindajad vastu astuma venelaste väljendustele „ajaloo ümberkirjutamisest“. Mitte ümber ei tule ajalugu kirjutada, vaid ajalugu tuleb uuesti tegelikkusele toetudes kirja panna.

Nii idanaaber kui ka idanaabri võitluskaaslased, et mitte öelda aatekaaslased, seostavad aga meie tolleaegset võitlust vene okupantide vastu jätkuvalt nii riindel, aastatel 1941-1945 ja metsavendluses 1941 kuni viimse teadaoleva metsavenna August Sabe surmani Põlva eestlasest miilitsaülemä käe läbi 1978 kui natsionaalsotsialistliku Saksa riigi toetamist, kui võitlust demokraatia vastu, juhtides sellega tähelepanu kõrvale oma ebamoraalsetest, hüljates õigluse, tehingutest, sest ainult tehinguteks, mitte poliitikaks, saab nimetada lääneriikide tegutsemist venelaste liitlasena. Kui tavakodanikule Läänes on venelane võitluskaaslane sakslaste, natside vastu, on see arusaadav. Et poliitiline juhtkond teadlikult ei teadvustanud rahvale venelaste 20. sajandi hirmsamat-õudsemat terrorismi, on kuritegu, et mitte öelda kurjategijate otsene toetamine. Ei saa ju see kildkond inimesi öelda, et nad ei teadnud, mis toimub Venemaal, -- milleks siis võimsad luureorganid? Kas selle tulemusel või oma mõistusega nagu Mogri Märts, terve inglaste intellektuaalide põlvkond peale sõda pidas venelasi ja sealset riigikorda vaat et maailma paremaks – õiglasemaks. Kinkis ju Inglise kuningannagi kuld-mööga, mille õnnistas sisse Inglismaa peapiiskop peade maharaiumiseks Joosepile. Tõe huvides ei saa ju lõpuks maha vaikida ka inglise lendurite osavõttu 9. märtsi tsiiviilsete tapatalgutest. Ei saa unustada, et mõrvari jalg tallas õiglust Ameerika saapas, et mõrvar sõi kõhu täis Ameerika toidust, et mõrvar sõitis Ameerika autodega, et Siberi viidi „studedega“ ja et mõrvati Ameerika padrunitega.

Nii nagu inglaste intelligents püstitas auoreooli vene mõrvaritele, nii on asunud osa eesti intelligent-sist maha vaikima ja maha tegema eestlust ja eesti vaimu.

Aastaid püüavad meie inimesed saada Euroopa parlamendilt hukkamõistvat otsust kommunismi, loe venelaste, kuritegudele. Ei, mitte kuidagi ei taha see tulla.

Kordub uuesti möödunud sajandi kolmekümnendate-neljakümnendate aastate stsenaarium. Kui tollal loodeti oma passiivsusega ohjeldada saksa natsionaalsotsialismi, siis nüüd tehakse sama venelaste „Jedinnaja Rossiaga“, kes avalikult seisab vene ülemvõimu eest. Kui Hitler tahtis ainult Euroopat, siis Jedinnaja tahab juba tervet maailma.

Mille nimel ja kuidas võitlesid kooliõpilased, aga ka mehed idarindel venelaste vastu, sellest annab täpse arusaama Võru Keskkooli tollase õpetaja Olev Pehka pöördumine kooliõpilaste poole. Kirjutatud on see otseselt tollal loodava kooliõpilaste vastupanuorganisatsiooni „Skautlus“ liikmetele. Kuid samade sihtide ja põhimõtete järgi võitles kogu õpilaskond üle kogu maa, mitte ainult Võrumaal, samad põhimõtted olid ka sõjameestel saksa mundris.

Skautluse organisatsioon ei ole terroristlikke akte korraldavaks organiks, vaid eestluse huvide eest võitlevaks rakukeseks. Meie organisatsiooni liikmeteks on inimesed, kes ei häbene kandmast eestlase nime ega sini-mustvalget rahvuslikku sümbolit ja kes sisimas on tundnud end kutsutud olevat tegutsema oma isamaa ja rahva kasuks ning hüvanguks.

Eesti rahvuslikud noored, teie olete tundnud kutsumust möödunud aegade ja käesolevas sumbunud ühiskonnas töötada vaba, suveräänse, demokraatliku Eesti Vabariigi hüvanguks. Te olete suutnud end puhtana hoida möödunud aastate ja käesoleva aja „mustast“ ümbrusest. Teid ei ole suutnud eestlaste ja eestluse „vabastajate“ valeapostlite (sakslaste resp. venelaste) „mustad“ ideed ega aated mürgitada. „Nad“ on püüdnud kõik teha, et noorust ümber kasvutada rahvussotsialistliku resp. kommunismi vaimus, et sellega eestlaste rahvuslikku vaimu igaveseks hävitada. Ent see pole neil õnnestunud! Miks? Tänu sellele, et eesti noortes, eriti koolinoortes - tulihingelistes isamaa lastes - põleb rahvuslik vaim, mida ei kustuta ükski võim ega vägi päälle vägivalla või ajaliku surma. Nad iialgi ei alistu võõrale võimule ega reeda oma maad ja rahvast. Võõras võim on seda korduvalt proovinud - pole seda saavutanud. „Nad“ võivad küll eesti rahva hävitada, aga eesti rahvust - eestlust - mitte iialgi, sest niikaua, kui elab veel eestlane, püsib tema vaimne ideoloogia - eestlust! Need kaks on lahutamatud!

Noored! Ärge püüdke tormakalt, vägivaldselt meie õigeid ja õiglasi sihte saavutada! Olgem tasakaalukad, käituge nii nagu olukord seda nõuab! Kasutagem vaimu-relva - oma vaimset üleolekut!

Teadke, midagi pole siin maailmas püsisvat! Ka ajad muutuvad! Siis edasi...! - Tões ja õiguses maailma demokraatia eest kõige vägevama abiga meie saavutame oma eesmärgi! Selleks jõudu!

Sellised sõnad on mehelt, kes ise hukkus Kolõmal augustis 1947.a.

Esimene ehmatus kommaritel ja nende kaasajooksikuil on möödas. Nähes, et nendega midagi ei tehta, isegi näpuga enam ei näidata, irvitavad kümned ja sajad küüditajad, miilitsad ja julgeolekumehed avalikel esinemistel ja telierkraanil jultunult rahvale näkku – á la Meri, Riis jt. Nendele vaikides sekundeerivad uurijad, kohtunikud, on ju nemad kohtualuste otsesed kasvandikud ja kaastöölised veneaegsetes võimuorganites, kus koos mõisteti kohut Tarto, Nikluse, Kuke, Pareki jt. üle, kes julgesid teisiti mõelda ja öelda. Vähe sellest. Nad on hõivanud juhtivad kohad ka riigijuhtimises enda ja oma soosijate kätte.

Nii nagu inglaste intelligents püstitas auoreooli vene mõrvaritele, nii on asunud osa eesti intelligentsist maha vaikima ja maha tegema eestlust ja eesti vaimu, unustades, et tänu Vabadussõja sangareile saavad nad praegu irvitada eesti vaimu, Vabadussõja vaimu üle.

Punaideoloog Rein Veidemann kutsub üles mitte meenutama vene vanglate-vangilaagrite, küüditatute kannatusi – olevat minevik, mida ei ole enam vaja meenutada. Kui Venemaal oleks püütud natuke negi tunnustada oma kuritegusid, võiks ju tõesti mõelda vaikimisele. Kuid sealtpoolt ei tule ühtki viidet oma süü tunnistamiseks, ainult meilt nõutakse vaikimist. Aga tänane vaikimine tähendab eesti rahvale igavest vaikimist. Aastasade pärast, kui praegu vaikime, loevad selleaegsed inimesed kirillitsas mingitest alaarenenud kiuslikest hõimudest, kes elutsesid „na beregu Baltiiskovo morja“.

Ei tohi unustada, et 800 aastat tagasi oli Vene riigi piir Peipsi järvest läänes ja ca 400 kilomeetrit Moskvast idas, ulatus isegi mitte Volgani, mida tänapäeva venelased hüüavad „matj reka“, Mordva, Mari, Tatarsi võib öelda „emake Volga“. Täna on venelane tule ja möögaga jõudnud Vaikse ookeanini. Seda teed tähistavad kohalike hõimude massihaud, sajad tänaseks füüsiliselt ja vaimselt venelaste poolt hävitatud väikerahvad. Läänes on piir aga ikka Peipsil - ja seda ei unusta ega andesta ükski venelane, olgu ta punane, sinine, roheline või valge.

Mittevabaduse mineku teed

MARJU TOOM

Mis siis ikka on Eesti Vabariigi, Eesti rahva, iga inimese vabaduse, priiuse mõõt?

Sellel teemal on küll palju räägitud, targutatud, kuid keegi pole põhjaliku ja lõpliku määratluseni veel jõudnud.

Pakun omalt poolt, et selleks mõõdupuuks võiks olla üks ja ainus ajamärk – **minek, võõrväe minek Eestist.**

Lähiminekis on selliseid minekuid olnud kolm:

I

Maarjamäel seisab 35 m kõrgune obelisk (Mart Port, 1960) 20-25.02.1918 punaste Jäätke meenutamiseks, ülistamiseks. Mis obelisk see aga tegelikult on? Mis oli too Jäätke?

Selle Jäätke kohta kirjutas Valdeko Potisep 2004 aastal ajakirjas "Kultuur ja Elu" nii:

"Tegelikult oli see "kangelaslik" jäätke lihtsalt suure Vene laevastiku ja kommunistliku hirmuvalitsuse kabu-hirmus põgenemine Keila poolt lähenevate väikeste saksa jalaväeüksuste eest 1918. aasta veebruaris. Selles valguses on Maarjamäe obelisk vist kogu maailmas unikaalne nähtus kui ausammas argpüksidele. Kes teab, kuidas niisugune idee üldse ENSV-aegsete eesti asjameeste pähe tekkis? Võibolla nõudis Moskva, et okupatsiooni põlistamiseks tuleb Tallinna mingi sammast püsti panna, aga siinsed vasallid arvasid heaks peremehe arvel veidi nalja visata? ...Nii või teisiti – püsti ta on ja kes teda ikka lõhkuma hakkab. Las ta seisab..."

Tegelikult on see Jäätke I kord, kui punased võõrväed (laevadel) Tallinnast, Eestist lahkuvad. See on Esimene Minek – Esimene Eesti Priiuse tulek.

Ja mis sest, et I Priius lükkus teise okupandi tulemisega realselt alles 1918 aasta sügisesse.

II

N.Liit on püüdnud täiesti maha vaikida II suurt laevaretke Tallinnast Kroonlinna, sest ka see oli kuulsusetu, alandav – suur osa laevu ei jõudnud ju sihtkohta.

Vene sõjakirjanik Vsevolod Višnevski „Mälestustest“:

... „26.08.1941 lahkus laevade kara-

van Tallinna sadamast ja reidilt. Viimane kogupauk raskeristlejalt Kirov anti Pika Hermannini suunas, kus sellel hetkel lehvib juba Eesti trikoloor”...

Pärast Naissaart algas pea kolm päeva kestnud laevade miinidel ja taevast langevatest pommidest pihtasaamise tagajärjel uppumine... Põhja mindi kahekaupa, viiekaupa, kümnekaupa... Kroonlinna jõudsid allveelaev Lembitu, raskelt pihtasaanud Kirov ja veel mõned. Osal laevadest õnnestus Soome lahe saarte juures olevatele karidele ja madalikele jõuda, paaril – põgeneda Soome. Enamus läks põhja piki lahekeset kulgevate laevateed. Ja on seal tänaseni koos oma täislastiga: sõjamoona, kütusega, eluslastiga – meeskondade, sõjaväelaste, värskest mobiliseeritud Eesti noormeeste ja paljude isikutega ENSV valitsuse koosseisust.

N. Liidu ajal püüti sellest teemast mitte rääkida ja rahvale on praktiliselt teadmata tolle kolme päeva traagika. Ka Georg Ots oli mobiliseerituna ühel neist laevadest, kuid sportlasena suutis ujuda kuhugi (saare) kaldale ja ellu jääda.

Hukkunuil aga on õigus haurahule. Kuidas suhtuda sellesse praegu, kui nad on jäänud jalgu Vene-Saksa gaasitrassile? (vt. Andres Tarandi viimase aja väljaütlemisi Eesti pressis ja Euroopas ning raamatut "Võitlused Läänemeres. Suvi 1941" Mati Õun 1996) **Tegelikult aga on juuli-august 1941 see II kord, kui punased võõrväed (laevadel) Tallinnast, Eestist lahkuvad. See on Teine Minek – Teine Eesti Priiuse tulek.**

Kahjuks haihtus see II Priius 1941 aasta sügisel jälle tolle teise okupandi üsna kohesesse tulemisse. Olen seda meelt, et võiks pöörduda Medvedjevi-Putini Venemaa poole, et nad avalikustaksid nimekirjad, kes just 1941 aasta juulis-augustis koos N.Liidu Balti Laevastiku laevadega Balti mere ja Soome lahe põhja läksid.

Võiks kaaluda teist obeliski Jäätke oma kõrvale pealdisega II Minek ja Juminda poolsaarele – nimedega sein.

III

III obelisk sealsamas Maarjamäel võiks olla püstitatud 1994 Tallinnast ja muudest Eesti sadamatest lahkunud laevadele, lennuväljadelt äralennanud lennukitele, Eesti jaamadest itta sõitnud sõjaväeüksustele, 1800 endise sõjaväelase perekonnale, kes said USA abi ja ra-

Foto: EML fotokogu

hadega endale Venemaale elamispinna, neile pea 100 000 Vene sõjaväega seotud isikule, keda EV Migratsiooniamet abistas saamaks tagasi oma kodumaale.

Tegelikult aga on 1994 aasta juulilepped see III kord, kui punased võõrväed (laevadel) Tallinnast, Eestist lahkuvad. See on Kolmas Minek – Kolmas Eesti Priiuse tulek.

Loodan, et 3 on kohtuseadus ja tulevikus saame vastu igale agressorile, kust kandist ta ka ei tuleks. Me ei ole ju enam üksi!

Seega 3 obeliski Minekutele!!! = 3 obeliski Priiusele, Vabadusele!!! Kas või sümboliseid mõttelisi obeliske...

IV

NB!

A) Tahan meelde tuletada, et on veel üks meie ajaloolise aja piires olev Minek: 0-Minek oli 1914-1916, kui Tsaari-Venemaa viis Tallinnast ära oma sõjatehaste sisseseaded, aga ka venelastest töölised koos perekondadega, nt üks tuntumatest nimedest – Kalinin, kes mõnda aega siin elas ja töötas. B) Merepõhjas on ka Tsaari-Venemaa laevu. Näiteks 07.09.1893 uppunud soomuslaev "Russalka", mille asukoht merepõhjas tuvastati 2003. aastal (177 uppunut, neist 4 eestlast). Ja just pea samal laevateel.

C) Merepõhjas puhkavate – ka väga paljude eestlaste – haurahu on samuti Austusemärk Eesti Vabadusele!

Esindamata Rahvaste Organisatsiooni konverentsil Tallinnas räägiti ka vägivaldsest ümberasustamisest Eestis

19. septembril 2008. aastal toimus Tallinnas Teaduste Akadeemia ruumes Esindamata Rahvaste Organisatsiooni (mille algatusrühm tuli kokku 1990.a. Tartus Eesti Kongressi Tartu Büroo ruumes, asutamiskoosolek toimus aga 11. veebruaril 1991 Hollandis Haagi Rahupalees) konverents teemal "Rahvaste vägivaldne ümberasustamine – Balti riikide ja Tiibeti kogemus".

Konverentsist võtsid osa ja esinesid ERO peasekretär Marino Busdachin, riigikogu liikmed Aleksei Lotman ja Kalvi Kõva ning ajaloolased Linnart Mäll, Mart Laar, Lauri Mälksoo ning Olaf Mertelsmann Eestist, hr Ngawang Drakmargyapon Šveitsist, senaator Marco Perduca Itaaliast, professor Robert McCorquodale Suurbritanniast. Konverentsil näidati hiljuti salaja tehtud filmi Tiibetist.

Konverentsi kurb sõnum oli – tiibetlased on muudetud vähemusrahvaks oma ajaloolisel kodumaal Tiibetis!

EML juhatuse esimees Enn Tarto tõi oma ettekandes "Rahvastiku muutused Balti riikides. Väljavaated" taas Eestis toimunu laiema üldsuse ette:

"Toetudes 45 allkirjaga Eesti, Leedu ja Läti ühisdeklaratsioonile 1979. aastast (Balti Apellile), tegi Euroopa Parlament 13. jaanuaril 1983 resolutsiooni olukorra kohta Eestis, Lätis ja Leedus. Baltimaade iseseisvuse taastamist toetavas resolutsioonis rõhutatakse, et Nõukogude juhid alates 1940. aastast asustasid ümber või saatsid Siberi töölaagritesse umbes 665 000 eestlast, leedulast ja lätlast.

Selgitaksin veidi lähemalt olukorda Eestis. 1939. aasta alguses elas Eestis 1 134 000 inimest. Okupatsioonide repressiivpoliitika tõttu ja selle tõttu, et okupantriik Nõukogude Liit kiskus Eesti Vabariigi kodanikud II maailmasõtta, hukkus umbes 180 000 inimest. Üle 270 000 inimese langes mitmesuguste repressioonide ohvriks, mille tulemusena jäi NSVL okupatsiooni ajal sündimata 170 000 last. Üle 70 000 inimese oli sunnitud Eestist põgenema. Eestlastest kommunistiohvrite protsendile vastaks tänapäeva Prantsusmaal umbes 5,8 miljonit inimest, USA-s 30 miljonit inimest.

Eestlasi, lätlasi ja leedulasi saadeti itta küüditamiste teel. Suurküüditamised toimusid juunis 1940 ja märtsis 1949. Toimusid pidevad arreteerimised, vangid saadeti jällegi itta NSVL sunnitöölaagritesse. Idast toodi või meelitati Baltimaadesse uusi inimesi, eelkõige venelasi. Selle tulemusena Baltimaade, eelkõige Läti ja Eesti rahvastiku koosseis muutus pidevalt põliselanike kahjuks. See on aegumatu inimesevastane kuritegu. Rahvusvahelise õiguse alusel ei tohi okupantriik muuta okupeeritud alal etnilist koosseisu.

Kui 1945. aastal elas vähendatud Eesti territooriumil 97% eestlasi, siis 1991. aastal ainult 61%. Vastavalt omaaegsetele rahvaloenduse andmetele oli Läti NSV elanikest 53,7% lätlasi, Eesti NSV elanikest 64,7% eestlasi ja Leedu NSV elanikest 80,0% leedulasi.

Okupantriik NSVL represseeris oma esimese okupatsiooni aastatel eelkõige okupeeritud riikide eliiti, pärast II maailmasõda vastupanuliikujaid, nende perekonnaliikmeid ning töökamaid ja veidi rikkamaid inimesi.

Sisse toodi Baltimaadesse kompartei (NLKP) liikmeid,

Enn Tarto Gruusia toetuseks korraldatud meelevaardusel Toompea lossi ees 12. augustil 2008.

Foto: Rein Purje

sõjaväelasi, piirivalvureid, vangivalvureid, NKVD-lasi-KGB-lasi, meremehi ja muidugi nende perekonnaliikmeid. Isegi 10 aastat pärast II maailmasõja lõppu tööliste immigratsioon Vene NFSV-st jätkus. Seda saab seletada vaid sihikindla imperialistliku venestamispoliitikaga. Sotsialistlik plaanimajandus võimaldas paisata raha tööstusettevõtete loomisesse, kus tooraine toodi idast, valmistoodang läks itta, töölised toodi samuti idast, aga nemad jäid ikkagi Baltimaadesse.

1991. aasta augustis Eesti Vabariigi iseseisvus taastati õigusliku järjepidevuse alusel. Eesti Vabariigi kodakondsuse said kõik endised EV kodanikud ja nende järeltulijad ning juba üleminekuajal kodakondsuse taotlejad rahvusest olenemata.

Okupantriigi NSVL Eestisse meelitatud/toodud isikud peavad aga kodakondsust taotlema. EV kodanike arv kasvab pidevalt. Ometi on nii Eestis kui Lätis palju alalisi elanikke, kel pole kodakondsust. Osa Eesti alalisi elanikke on võtnud endale Vene Föderatsiooni kodakondsuse.

Mis saab edasi? Minu arvates peame selgitama Eestis elavatele muulastele, et nii nagu nemad on inimesed ning nendel on inimõigused, on ka eestlased inimesed ning ka neil on inimõigused. Soov rahvana püsima jääda oma ajaloolisel kodumaal on eestlaste kollektiivne inimõigus.

Ei kujunenud rasketel okupatsiooniaegadel mingit nõukogude inimest ega nõukogude rahvast. Eesti elanikud peavad olema lojaalsed Eesti riigile. Eesti riik peab toetama kultuurautonoomiat erinevatele Eestis elavatele rahvastele. Noorematele elanikele on vajalik eesti keele oskus.

Eesti riik ja eestlased peavad tegema kõik omalt poolt nendest oleneva, et takistada Moskva võimuritel venelaste ülesässitamist Eesti riigi ja rahva vastu. Meie sõnum idanaabrile on: elage ise ja laske teistel elada!"

Tallinna vabadusvõitlejate kalmistu pidulikult avatud

KUNO RAUDE

arhitekt, EVTÜ juhatuse esimees aastatel 2003-2006

Mulle teadaolevalt sai Tallinna vabadusvõitlejate matmispaiga rajamine kunagi Birgitiini ordule kuulunud Pirita kloostri maa-alal, tänasel Tallinna Metsakalmistul, alguse 20. Eesti Relvagreneride Diviisi 45. rügemendi I pataljoni 4. kompanii I rühma ülema, omaaegse Eesti Maaehitusprojekti Pärnu osakonna projektijuhi Kalju Ruubeli muldasängitamisest möödunud sajandi viimase kümnendi alguses.

Sellest ajast möödunud aastate jooksul on tema hauale Metsakalmistul lisandunud paljude Eestit 1944. aastal vallutajate eest kaitsnud relvavendade puhkepaigad. Siin on leidnud rahu 26. juunil 1999.a. kodumaa mulda sängitatud Eesti kuulsaima sõjamehe, Tammelehtedega Rüütliristi kavaleri kolonel Alfons Rebase põrm, siin puhkab 20. Relvagreneride Diviisi 46. rügemendi II pataljoni ülem, Riigiküla kangelane kolonelleitnant Rudolf Bruus. Siia on paigaldatud II maailmasõja esimesel rahupäeval 10. mail 1945. aastal punatšehhide poolt Tšehhimaal Nymburki linnas alatult tapetud Sinimägede kangelase, Rüütliristi kavaleri, Eesti kaadriohvitseri major Paul Maitla hauakivi, mille all puhkab majori abikaasa. Siin, pühamaist pühas paigas, puhkavad kõigile tuntud sõjameeste kõrval kõige tavalisemad eesti mehed, kelle kanda oli Eesti kaitselahingute, Venemaa laagrite ja nõukogude okupatsioonijärgse kogu raskus. Mehed, kes jäid veriseimates lahingutes Eestimaa pinnal ja Venemaa orjalaagrites imekombel ellu. Koos rindel langenud võitluskaaslastega tulid kangest soost eesti mehed nooruse rõõvinud võitlusest lõppkokkuvõttes välja võitjatena! Võit saabus 17 aastat tagasi! Meie kõigi jaoks.

Kolmapäeval 8. oktoobril 2008 pühitseti pidulikus õhkkonnas, kunagiste relvavendade, nende järeltulijate ja sugulaste juuresolekul Tallinna vabadusvõitlejate matmispaik Tallinna Metsakalmistul. Auväärsete sõjameeste rahula oli saanud sõjaväekalmistule kohase ilme: kõrgel platool seismas 22. juunil 2003.a. pühitsetud keskne mälestusmärk Tallinna vabadusvõitle-

Foto: Kuno Raud

jatele, mustast graniidist hauatähiste sirged read, ühesuguselt kujundatud hauaplaadid, erkroheliselt särav kaunis murukate, mille hooldamise on enda kanda võtnud Eesti Vabadusvõitlejate Tallinna Ühendus (EVTÜ), armastusega istutatud lilled ühtselt kujundatud ja paigaldatud vaasides. Piduliku tseremoonia avas EVTÜ juhatuse esimees leitnant Toivo Lips tok. Kaitseliidu orkestri esituses kõlas Eesti Vabariigi hümn. Päevakohase kõne esitas Eesti Vabadusvõitlejate Liidu juhatuse esimees Gunnar Laev, kes meenutas matmispaiga saamise lugu ning avaldas tänu tehtud töö eest mõtte algatajatele, töö teostajatele ning rahastajatele. Järgnes 20. Eesti Relvagreneride Diviisi 46. rügemendi rühmaülemana Eesti kaitselahingutest osa võtnud erukolonelleitnant Harri Renti emotsionaalne sõnavõtt. Tallinna Linnavalitsuse nimel kõneles toimunud tseremoonial nooruke Pirita linnaosa vanem Tiit Terik.

Tallinna vabadusvõitlejate matmispaiga pühitseti sisse Pirita kloostri vaimulik, Toronto Ülikooli emeriitprofessor, paavstlik auprelaat, soomepoiss Vello Salo ja Eesti Kaitseväe kaplan Raivo Nikiforov. Mälestusmärgi jalamile asetati Eesti Kaitseväe ning Eesti Vabadusvõitlejate Liidu pärjad ja kohalolevate lilled. Sündmust jäädvustasid paljud video- ja fotokaamerad. Orkestri esituses kõlas „Eesti lipp”. Seejärel suundusid pidulikust tseremooniast osavõtjad Pirita kloostri, kus EVL

juhatuse esimees Gunnar Laev ja Eesti Vabadusvõitlejate Tallinna Ühenduse juhatuse esimees ltn. Toivo Lips tok annetasid Tallinna vabadusvõitlejate matmispaiga rekonstrueerimisel osutatud abi eest asjaomastele institutsioonidele ja konkreetsetele isikutele hinnalised mälestusplaadid. Ülima huviga kuulasid eakad sõjamehed kaunis kloostri kabelis Eesti Entsüklopeediakirjastuse peatoimetaja Hardo Aasmäe ettekannet meie kõikide silmade all hargnevatel rahvusvahelistel teemadel. Hardas vaikuses püüdsid eesti sõjameeste esindajad süüvida Hortus Musicuse esitatud Euroopa varasest keskajast pärit muusika tõeliselt imelistesse helidesse. Suur tänu Hardo Aasmäele. Suur tänu Andres Mustonenile, Jaan Arderile jt. muusikutele kauni elamuse eest!

Avaldades täit tunnustust Eesti Vabadusvõitlejate Tallinna Ühenduse, Eesti Vabadusvõitlejate Liidu, Eesti Kaitseministeeriumi ja Eesti Represeatrite Abistamise Fondi tegevusele Tallinna vabadusvõitlejate viimse puhkepaiga korrastamisel loodan, et kavandatud tööd projekti lõplikul elluviimisel jätkuvad. Ma tahan väga uskuda, et peagi leiab iga Metsakalmistu külastaja kõikide Tallinna vabadusvõitlejate nimed raiutuna musta graniiti sõltumata sellest, kus paikneb vana sõjamehe viimane puhkepaik. Eesti kaitselahingutest osa võtnud mehed on seda väärt terves Eestis.

Mälestuskivi Vabadussõja kangelasele Jaan Ristojale

23. augustil 2008 avati Vihula vallas Lääne-Virumaal Esku kalmistul Vabadusristi kavaleri leitnant Jaan Ristoja (kuni 1935. a. Jürgensoni) haul mälestuskivi.

Leitnant Jaan Ristoja sündis 6. augustil 1891 Kastre-Võnnu vallas Tartumaal. Vabadussõjas oli ta laiarööpalise soomusrongi nr. 3 kuulipildurite komando ülem. Ta tegi kaasa lahingud Voldi, Tapa, Aegviidu, Maramaa, Tartu ja Stakelni all. Võitluses ülesnäidatud kangelaslikkuse eest autasustati teda Vabadusristiga (II liigi 3. järk).

Mälestuskivi avamisel kõnelesid Vihula vallavanem Priit Pramann, Viljandi Muuseumi direktor Jaak Pihlau ja EML esimees Enn Tarto, mälestuskivi õnnistas EELK Haljala koguduse õpetaja Margit Nirgi.

J. Aavik Puhake, paremad pojad

Puhake, paremad pojad,
pärjatud olgu te kalm.
Kodule olite kaitseks,
vallina teras ja malm.
Puhake, julgemad kotkad,
lahingus lõppes te lend.
Mälestus jäädav on teile,
venda ei unusta vend.

Puhake, ustavad hinged
haavadest valgunud urm
aluse andis, et tärkaks
õitese vabadusnurm.
Võitluses ägedas tuli
Eestile lunastustund.
Haudade põhja teil tänu,
kangelasvennad, head und!

Eesti ajaloo olulisi sündmusi aasta teises pooles

- 14. juuni 1941 Balti riikide elanikkonna massiküüditamine. Eestist viidi Siberisse juunis-juulis 1941 10882 inimest
- 23. juuni 1919 Eesti Rahvavägi vallutas Landeswehrit Võnnu linna
- 8.-22. juuli 1972 Torontos toimusid esimesed ülemaailmsed Eesti päevad (ESTO)
- 21.-23. juuli 1940 Kommunismimeelne Riigikogu kuulutas välja Eesti NSV ja otsustas paluda selle võtmist NSV Liidu koosseisu
- 6. august 1940 NSV Liidu Ülemnõukogu võttis Eesti NSV vastu NSV Liidu koosseisu. Sellega teostus Eesti Vabariigi annekteerimine
- 23. august 1939 Saksamaa ja NSV Liidu vahel sõlmitud Molotovi-Ribbentropi pakti (MRP) salajase lisaprotokolliga anti Eesti Nõukogude Liidu mõjusfääri
- 23. august 1987 MRP-AEG korraldas Hirvepargis meeleavalduse, mis oli esimene suurem protestiaktsioon Eesti okupeerimise vastu
- 23. august 1989 MRP 50. aastapäeval moodustati Balti riikide iseseisvuse taastamise nimel katkematu inimkett, nn Balti kett Tallinn-Riia-Vilnius
- 11. september 1988 Rahvarinde eestvedamisel toimus Tallinna Lauluväljakul üks suuremaid massiüritusi iseseisvuse taastamisel – ligi 300 000 osavõtjaga “Eestimaa laul”
- 28. september 1939 Eesti ja NSV Liit kirjutasid Moskvas alla vastastikuse abistamise paktile, millega Eesti kohustus lubama oma territooriumile NSV Liidu sõjaväebaasid
- 5. oktoober 1992 Pärast taasiseseisvumist alustas uuesti tegevust Riigikogu
- 6. oktoober 1992 President Lennart Meri andis Riigikogu ees ametivande
- 11. november 1918 Ajutine Valitsus andis välja läkituse “Eesti Ajutine Valitsus Eestimaa rahvastele”, taastades valitsuse tegevuse. Tegevust alustas Eesti Kaitseliit
- 28. november 1918 Punaarmee rünnakuga Narvale algas Eesti Vabadussõda
- 18. detsember 1926 Ringhäälingu ametlik avasaade
- 28. detsember 1922 Toimus esimene üleriiklik rahvaloendus

Tähistamata hauad

KALJU JALAKAS

Eestimaal on tänapäeval veel hulgaliselt tähistamata hauadu, mis pärinevad Teise maailmasõja viimastest lahingutest 1944. aastal, kui sakslased kiirustades Eestist lahkusid ja Punaarmee sisse marssis.

Sakslased kasutasid eestlastest koosnevaid väeosi oma taanduvate vägede kaitseks, eestlastele anti käsk rindelt lahkumiseks viimasena, vajadusel tuli neil asuda võitlusse Punaarmee ja koguni Venemaal moodustatud Eesti Laskurkorpuse üksustega. Seega olid kaks sõdivat suurriiki pannud väikese Eesti mehed omavahel erinevates mündrites sõdima.

Vennatapulahingud Avinurmes

Viimastes mandriosa lahingutes Avinurmes ja Porkuni lähisel peeti eestlaste omavahelised vennatapulahingud. Punaarmee kui lahingute võitja koristas oma surnud ja haavatud kiiresti ära. Saksa mündris haavatud jäid oma kurba saatust ootama, surnud aga mitmeks päevaks lamama sinna, kus nende maine teekond lõppes. Saksa poolel Avinurme lahingust osa võtnud kahurväeohvitser Valdo Kallion kirjeldab seda taplust oma mälestustevihikus "Avinurme lahing". Ta jutustab, et kuigi operatsiooni üldjuht puudus, otsustati 20. septembri hommikul rünnakule minna. Sakslased olid vastase tankide eest põgenenud ja jätnud oma rindelõigu lahti. Punaarmeel jõudsid kohale suured abijõud ja see otsustas kogu lahingu käigu. Algas järkjärguline tagasitõmbumine. Kallion läks oma meestega kirikusse, kuhu olid paigutatud haavatud, kes olid seal omapead ja arstiabita. Ta mõistis, et on viimane aeg ära viia need, kes on vähegi transportitavad. Kirikusse jäi veel kümme- viisteist raskelt haavatut. Punaarmeelased tungisid kirikusse. Heideti käsigranaat, mis lõhkes haavatute keskel. Seejärel tapeti vintpüssidest ja püstolkuulipildujatest tulistades kõik, kes veel olid ellu jäänud. "Et Jumal altariimaali Jeesus Kristuse silmade läbi seda aegumatut kuritegu ei näeks, tulistati mõned lasud ka maali pihta," kirjutab Kallion.

Punaarmee ja Eesti Laskurkorpuse lahinguväeosade lahkumise järel saabusid kohale NKVD väeosad, kes koos kohalike kommunistidega asusid nõukogude korda "kindlustama", kogusid kokku mahajäetud relvad ja muu varustuse,

Sõdurisäilmete väljakaevamise meeskond (paremalt) Kalev Pärn, Taavo Pillesaar koos pojaga, Kalju Jalakas, Ain Kalas.

Autori fotod

ühtlasi andsid külaelanikele käsu Saksa mündris langenute matmiseks. Surnuaiale ei lubatud neid matta, matmispaik tuli kaevata sinna lähedale, kus nad olid surma saanud. Köveriku külas maeti osa langenuid, kes olid osaliselt purustatud ja põlenud, lähedale maanteekraavi. Avinurme alevikus, Maetsma ja Änniksaare külas tekkisid hauad, kuhu oli maetud 1-2 inimest või rohkem. Nõukogude okupatsiooni algaastatel oli suur kuritegu, kui mõni lähedane oli teeninud Saksa sõjaväes, olnud Omakaitses või tegutsenud muul moel nõukogude võimu vastu. Arvatavasti selle tõttu ei julgenudki lähedased oma langenuid poegi ja isasid otsima tulla. Saksa riik oli sõja kaotanud ja tema eeskujulikult korras olevad sõdurite matmiskohad tehti nii Eestis kui mujal maatas.

Teatavasti olid Saksa sõjaväelastel, samuti eestlastest koosnevate väeosade sõduritel kaelas žetoonid, mille järgi oli võimalik kindlaks määrata väeosa, kus sõdur oli teeninud, ja saada teada tema nimi. Eestlastest sõjaväelaste mündril oli sini-must-valge tähis varrukal ja raudse käe sümbol kraenurgal. Kahjuks olid matmise ajaks mitmel langenuil juba mündrikuued seljast ära võetud. Riidepuudus oli väga suur ja ei peetud paljuks langenu riided ja jalanõud endale võtta.

Märgistamata hauad ununesid

Kohalikud elanikud püüdsid mitmel moel matmiskohti tähistada. Änniksaare külas valmistati isegi lihtsaid puuristikesi haudadele. Avinurme alevikus istutati matmispaika hõbekuiski. Haudadele

viidi ka lilli. Avinurmes tuntud aktiivsed punarežiimi pooldajad kiskusid need tähised üles ja pildusid lilled minema. See kordus veel aastaid pärast sõda.

Pika nõukogude okupatsiooni jooksul ununesid need märgistamata hauad. Maastik muutus, puud kasvasid suureks. Inimesed, kes matmiskohti teadsid, olid vanaks saanud või siit ilmast lahkunud. Eesti taasiseseisvumisel ei pööratud samuti erilist tähelepanu Saksa poolel hukkunute haudade tähistamisele.

2004. a. septembris, 60 aasta möödumisel sõjasündmustest saime püstitada Avinurme lahingus 20.09.1944 langenud sõduritele mälestusmärgi ja kiriku seinale kinnitada kirikus mahalastud sõduritele mälestusplaadi ning otsustasime tõsisemalt käsile võtta lahingus langenute matmiskohad. Matmiskohtade täpsustamiseks otsisime vanemaid inimesi, kes mäletasid sõjaaegseid sündmusi ja olid nõus meile näitama nende asukohti.

Köveriku külas kohtusime endise Hansura talu peretütrega Else Vahelaidiga, Avinurme alevikus endise Kruusaugu talu perenaise Anella Jalakaga, Maetsma külas Väljaotsa talu perenaise Ella Toomingaga, Änniksaare külas Jaagapra talus Ilse Rummeliga jne. Käisime ka kruusaugu kaldal Harri Tamme krundil võimalikku suuremat matmiskohta vaatamas. Hiljem selgus, et sellest matmiskohast oli mingi Narva kandi meeskond 7 skeletti välja kaevanud ja ära viinud. Kelle loal seda tehti, pole teada. Samuti pole teada nende nimesid ega matmiskohta. 2005. aastal suri mu vend Heino. Heaks kaaslaseks ja matmiskohtade väljaselgitamisel abistajaks sai mulle seejärel Avinurme EELK õpetaja Rene Alberi. Koostasime matmiskohtade nimekirja. Oma tegev-

sest teavitasime Avinurme vallavanemat Indrek Kullamit ja palusime vastu võtta volikogu otsus eesti sõdurite säilmete väljakaevamiseks ja kalmistule ümbermatmiseks.

10. jaanuaril 2007 võeti lõpuks vastu sõjahaudade kaitse seadus, mille alusel määrati kindlaks Eestis asuvate sõjahaudade õiguslik kaitse, avalik ligipääs sõjahaudadele, tähistamise kord, samuti sõjahaudadest säilmete kalmistule ümbermatmise kord. Kaitseministri käskkirjaga on koostatud nimistu Eesti sõjahaudade kohta. Selles nimekirjas Avinurme sõjahaudu ei ole.

19. juulil 2007. a. esitasime Rene Alberiga pöördumise Eesti Kaitseministeeriumi Sõjahaudade komisjonile, milles teatasime, et meie valduses on teavet 20. septembril 1944 Avinurme lahingus langenud, samuti Punaarmee kätte haavatuna sattunud ja maha lastud Eesti piirikaitserügementide ja teiste väeosade sõdurite matmispaikade kohta. Tegime ka omapoolsed ettepanekud, kuid kahjuks pole sellele kirjale seni vastust saabunud. Tänavu märtsis käisin sama probleemiga Kaitseministeeriumis vastava ametniku jutul. Lepiti kokku, et kui maa taheneb, tullakse kohale Avinurme matmiskohtasid üle vaatama. Tõenäoliselt ei leitud selleks võimalusi, aeg läks omasoodu edasi.

14. 07. 2008. a. saabus Avinurme Langenute Sõjakalmude Otsimise ja Hooldamise ühingu peavanem Ville Dreving, kaasas Muinsuskaitseameti poolt välja antud uurimisluba, mis võimaldas alustada säilmete väljakaevamisi.

Vallavanem Indrek Kullami juuresolekul lepidi kokku, et väljakaevamisega hakkavad tegelema Avinurme omad mehed: Kaitseliidu malevkonna pealik Taavo Pillesaar ja maleva liikmed Kalev Pärn, Heiki Välimets ja Ain Kalas. Ville Dreving andis juhiseid, kuidas kindlaks määrata matmiskoha täpsemat asukohta ja millised on reeglid säilmete matmiskohast väljavõtmisel. Otsustati, et eesti sõdurite säilmed maetakse pärast isikute kindlakstegemist Avinurme kalmistule, kui sugulased ei soovi säilmeid kodukoha kalmistule viia. Need, kelle isikuid kindlaks ei suudeta teha, maetakse tundmatute sõdurite hauda Avinurme. Kui matmiskohtades tulevad ilmsiks Saksa sõdurite säilmed, siis need antakse üle Saksa Sõjahaudade Hoolde Rahvaliidu esindajale Eestis. Esemad, mis väljakaevamistel leitakse ja mis omavad ajaloolist väärtust, antakse üle Avinurme Koduloomuuseumile.

Esimene katseline säilmete otsing viidi läbi Kõveriku külas Hansura talu juures, kuid see ei andnud tulemusi,

Ain Kalas skelettide 6,7,8 juures 18.juunil 2008.

leiti mõned inimluud, mis olid kellegi poolt juba eelmisel aastal välja kaevatud. Siinne matmispaik (ühishaud) on läbi teinud suured muutused seoses maantee sirgeks viimise ja uue maanteekraavi kaevamisega. Järgmisena alustati säilmete otsingut Avijõe kaldalt sinna istutatud hõbekuuse alt. Mõne prooviaugu järgi õnnestus siit langenu säilmed kätte saada. Inimeste mälus on säilinud ka selle eestlasest langenu nimi, kuid enne avalikustamist on tarvis selle õigsust täpsemalt kontrollida.

Tulemused ei tulnud kergelt

Järgmisena jätkati väljakaevamist Maetsma külas Väljaotsa talu aias. Esialgu tundus siin säilmete asukohta leidmine lihtne olevat, kuid pärast kümnekonna prooviaugu võtmist, ilma et midagi oleks leidnud, muutusid meeste näod tõsiseks. Otsustati kaugemalt veel mõned proovikaevamised teha ja siit õnnestus kahe sõjaväelase säilmed välja kaevata. Teine skelett, meditsiinitöötaja (võimalik, et sõjaväearst) oli ilmsete mahalaskmise tunnustega, isegi kaelas olnud žetoon oli kuulist tabamuse saanud. Järgmisi proovikaevamisi tegime Maetsma küla vana maantee ja magistraalkraavi ristumise kohal, kuid tagajärjetult.

Ka Änniksaare külas üksikult langenud sõdurite matmiskohti ei õnnestunud leida. Sälliksaare külas oli matmiskoht kuuse all Kõre majapidamise läheduses. Keegi oli matmiskoha tähistamiseks siia asetanud murdunud malmristi. Proovikaevamisel avastasime peagi inimluude olemasolu. Metallesemete otsimiseks ka-

sutasime siin Kalev Pärna metalliotsija abi. Väljakaevatu oli noore mehe skelett, mitme tunnuse järgi võis oletada, et ta lahingus ei langenud, automaadi valang oli rinnust läbi lastud (abaluu purunenud), et surm ikka täiesti kindel oleks, oli löödud terava esemega (püssitäägiga) pähe auk, mis oli lõhestanud pealuu.

Suuremat tähelepanu pöörasime kirikus maha lastud haavatud sõdurite matmiskoha leidmisele. Inimeste mälestuse järgi oli teada, et nende laibad maeti kirikust põhja suunas üle maantee paiknevasse kruusaauku. Samas oli meil teada, et üle tee asuva maja krundil oli aiaposti aukude kaevamisel välja tulnud inimluud. Saime krundiomanikult kaevamisloa. 14. augustil kaevasime välja esimesed viis skeletti, kokku olid ühishauas kaheksa sõduri säilmed. Kaheksast kuuel olid olemas žetoonid, kahe žetooni tekst polnud loetav. Seega on nelja sõduri säilmed täielikult kindlaks määratavad. Oli märgata, et mitmete sõdurite vigastused polnud saanud lahingus, vaid tekitati ilmselt hilisemal "töötlemisel". Ühel oli purunenud pealuu, teisel lõualuu, oli katkisi reie- ja sääreluid, murdunud küljeluid. Kuulide ja miinikildude poolt tekitatud vigastused on teistsugused. Leidsime ka mõned 7,62 mm kuulid, mis olid luustikku pidama jäänud, samuti mõned isiklikud esemed, mis ligemale 64 aastat haugas olnud: taskunoad, käärid, rihmakinnitused, alumiiniumnööbid. Nüüdseks oleme teada saanud, et kiriku lähedal on veel teinegi ühishaud, kuhu on maetud viie kirikus tapetud mehe põrmud. Tööd jätkuvad.

Rakveres toimus õpilaste ajalookonverents

Ida- ja Lääne-Virumaa Memento ühingute koostöona toimus 17. oktoobril Rakvere Rahvamajas õpilastele mõeldud ajalookonverents teemal "Nemad ja meie üheskoos". Üritus oli vabariigi 90. juubeliaasta vähemusrahvuste kuu raames korraldatud koolinoorte kokkusaamine, kus tutvuti õpilaste ettekannete kaudu vähemusrahvuste probleemidega, noorte ja vanade erinevate maailmavaatelist seisukohtadega, heideti tagasivaade minevikku, käsitleti tänase päeva sõlmpunkte ning vaadati julgelt tulevikku.

Konverentsi peakõnelejaks oli lubanud tulla Mart Laar, kes kahjuks kohale ei jõudnud. See-eest oli kohaletulnuid tervitamas Lääne-Viru maavanem Urmas Tamm ja Rakvere linnapea Andres Jaadla. Kohal oli ka Eesti Rahva Muuseumi võttegrupp, et sündmus jäädvustatud saaks ja arhiivi tallele pandaks.

Konverentsil osalesid Alutaguse Memento esimees, ühtlasi ka Mälestuslehe toimetaja Uno Säästla, Lääne-Virumaa Poliitvangide Ühingu esimees Ruuben Lambur, Tööpataljonlaste Ühingu esimees August Kondoja ja õpilased-õpetajad Haljala, Vinni-Pajusti, Väike-Maarja Gümnaasiumist, Rakvere Vene Gümnaasiumist, Rakvere Realgümnaasiumist ja Kunda Ühisgümnaasiumist. Üllatusosalejaks oli Narva koolitüdruk Regina Pihlakkas, kes oma ettekande luges ette vene keeles. Sõna said veel paljud soovijad. Üles oli seatud ka näitus Eesti Represseeritute Registri Büroo koostatud raamatutest ja tööpataljonlaste akvarellidest.

Ettekannetega esinenud õpilasi ja neid abistanud õpetajaid tunnustati raamatutega, korraldustoimkonna liikmeid aga tänukirjaga.

Pärastlõuna veetsid noored Aqua veekeskuses, kus veemõnused nautides lõõgastuti ja puhati raskest mõttetööst.

Konverentsi põhirahastaja oli Lääne-Viru Maavalitsuse Kohaliku Omaalgatuse Programm, kaasrahastajad Narva ja Alutaguse Memento, Tööpataljonlaste Ühing ja Lääne-Virumaa Poliitvangide Ühing. Väga suureks jäi Rakvere Memento osalus, sest SA Eesti Represseeritute Abistamise Fond teatas 16. oktoobril, et nemad

Fotod: Bernhard Nukka

integratsiooniprojekte ei rahasta.

Rakvere Memento Ühingu eesmärgiks on isamaalise kasvatusesüvendamine. Et oleme õigel teel, näitas kas või see, et konverentsist võttis osa üle 100 inimese, vanad ja noored koos. Tänu sõnad üritusele kaasa-

aitamise eest tahame edasi anda AS Rebbelis trükikojale ja Eesti Memento Liidule, kust saime raamatuid õpilastele kinkimiseks.

AINO KIIVER
Rakvere Memento Ühing

Lääne-Virumaa Poliitvangide Ühingu esimehe Ruuben Lamburi sõnavõtt

Me räägime täna üksteise mõistmisest, põlvkondade vahelistest suhetest, rahvuste vahelistest probleemidest ning ajaloost ja sellega kaasnenud meie rahvale nii traagilisest aegadest ja sündmustest, mil üle meie väikese kodumaa laius punane vari.

Mina tahaksin rääkida esmalt vabadusest ja vabadusearmastusest. On ju vabadus aluseks nii üksteise mõistmisel, uute eluväärtuste loomisel kui ka sellelgi, et me täna võime siin koos olla ja vabalt omi mõtteid ja arusaami välja öelda.

Vabadusearmastus on igati loomulik ja selle armastuse leek põleb iga inimese hingest, kes armastab oma kodu, oma lähedasi, oma kodumaad ja oma rahvast. Seda õilsat tuld saab lämmatada siis, kui inimhingest loomuvastaselt ja kuritahtlikult kasvatada kahjulikke eelarvamusi ja kõige madalamaid kirgi, nõnda nagu püüdis seda teha nõukogude võim eelmise poole sajandi vältel väikerahvaste kallal.

Nõukogude kommunistliku režiimi ülesehitusel ja selle kehtestamisel olid põhilised vahendid repressioon, terror, arreteerimised, hukkamised, inimeste kodudest väljaajamine ja rahva hirmu all hoidmine. Seda kõike ikka selleks, et sundida rahvast vaikides kuuletuma.

Ma ei räägi siinkohal mitte kusagilt kuuldu või loetu põhjal, vaid sellest, mis ma olen ise näinud, läbi elanud ja kogunud.

Kui olin saanud osa kõikvõimalikest piinamistest Tartu Halli maja KGB keldrites, määras tribunal mulle kõrgeima karistusmäära, kuna ma olevat mingit suurt kodumaad reetnud. Seejärel paisati mind Gulagi Arhipelaagi, kus mind kaheksateist aastat järjepanu veeti ühest surmalaaagrist teise. Säälnägin ma seda kohutavat võimu tema alasti olekus. Ma nägin, kuidas hukkusid miljonid ilmsüütud inimesed. Kui siia juurde lisada veel minu kaks venda, kes tribunali otsusega maha lasti, ning isa, ema ja kaks õde, keda Siberisse küüditati, kus isa ka suri, siis peaksime saama üsna selge ettekujutuse rohkem kui saja tuhande eestlase analoogilisest saatusest sel punasel poolsajandil.

Miks ma sellest kõigest teile siin täna räägin? Usun, et siinõeldu taustal on ehk võimalik sügavamalt mõista ja hinnata vabaduse väärtust ning seekaudu ka üksteise mõistmise vajadust.

Kui te nüüd minult küsite – kas ma kannan veel endas seda mineviku tragöödia valu ja võib-olla ka viha, siis vastus on EI. Sellel ei oleks mõtet. See ei laseks mul elada. See ei laseks mul olla vaba. Niigi on mu vabadusest olude sunnil palju kaotsi läinud. Iseasi on unustamisega. Unustada ma ei saa ega ei tohigi. Kas või nende hukkunute pärast, kes vajavad mäletamist.

Mineviku valudest võtan kaasa vaid kogemused, et edasi minna. Meie põlvkonna noorus ja traagika jäi eelmisesse sajandisse. Uus sajand on toonud endaga uued mured ja rõõmud. Uued elukorraldused, ohud ja probleemid nii meil kui mujal maailmas, millega teil, tänased noored, tuleb varem või hiljem rinda pista.

Soovin selle kõiega toimetulekuks teie põlvkonnale jõudu, edu ja arukust ning mis peamine – ärgu kustugu vabaduseleek teie hingest kunagi.

Rakvere Reaalgümnaasiumi abituriendi Olga Loitšenko sõnavõtt

Tere, mina olen Olga Loitšenko. Ma olen kaheksateistkümnendaastane Rakvere Reaalgümnaasiumi abiturient. Minu vanemad on mõlemad vene rahvusest ning kodukeeleks on meil samuti vene keel.

Õppisin eesti keele ära tänu oma emale. Tema oli see inimene, kes otsustas minu ja minu õe panna eestikeelsesse lasteaeda. Alguses lasteaia kasvatajad kartsid, et ma olen tumm, kuna ma ei rääkinud ühtegi sõna eesti keeles ja nutsin pidevalt, aga mul võttis umbes kuu aega, et hakata suhtlema teiste lastega. Eesti keele õppisin ära laule lauldes. Kui ma hakkasin koos teiste lastega söimerühmas laulma, siis õppisingi eesti keele ära. Tegelikult ma ei mäletagi, kuidas ma eesti keele selgeks sain, sest olin alles kaheaastane. Meile õega oli abiks veel see, et meie naabrilapsed olid enamuses eestlased.

Pärast lasteaeda tuli eestikeelne kool. Ei tekkinudki kahtlust, kas valida venekeelne kool. Koolis sain täitsa hästi hakkama. Kui ma tulin esimesse klassi, oskasin juba lugeda mitte ainult eestikeelset trükikirja, vaid ka kirjatähti. Esimesest klassist kuni kaheksanda klassini sain kiituskirju, kuid pärast muutusin laisaks. Esimeses klassis sain kiituskirja tänu õele, kuna ta aitas mul koduseid töid teha. Praeguseks olen ma õppimistulemustelt keskmine, peamiselt, kuna olen laisk. Ma pole kunagi koolis tundnud ennast teistsugusena või erakuna. Ainus probleem on koolis see, et klassikaaslased tahavad abi vene keeles ning mõnikord on see väsitav.

Kuuendas või viiendas klassis käisin Koidulauliku võistlusel, kus pidi Lydia Koidula luuletust lugema. Mulle tuli üllatusena, et emakeele õpetaja saatis meie kooli esindama minu kui teise rahvuse esindaja. Sain seal teise koha, kaotasin esimesele kohale poole punktiga. Kaotuskibedust ma ei tundnud, tore oli esineda.

Agas ma ei ole ainult vene rahvusest. Teadaolevalt oli minu vanavanavanavanavanaema mustlanna ning minu isapoolsed esivanemad olid ukrainlased, seega ma olen kui üks suur kompott. Ma ei saa öelda, et olen päris venelane, kuna olen integreerunud siinsesse kultuuri, olen sündinud siin riigis ja saanud selle riigi kodakondsuse, see on minu kodumaa, samas ei saa ennast ka nimetada eestlaseks.

Mulle teeb muret, et kõiki venelasi peetakse kui suureks katkuks, kurjuse kehastajaks. Mina arvan, et sellise arvamuse on loonud need venelased, kes elavad Tallinnas, sest just seal on vene noorte seas levinud aramus, et nad on maailmanabad. Samas ei saa kõiki Tallinna venelasi süüdistada.

Minu aramus on selline, et sel pole mingit tähtsust, mis rahvusest inimene on, peaaegu on see, milline inimene ta üldse on.

Täna tähelepanu eest.

Arutati koostöölepe täitmist

28. oktoobril toimus Toompeal Isamaa ja Res Publica Liidu ning Memento esindajate nõupidamine, kus arutati 15. 02. 2007 sõlmitud koostöölepe täitmist ning lepe täiendamist uute punktidega.

Vaagimiseks jagati kokkutulnutele eelmisel aastal sõlmitud leppe kava, milles olid järgnevad punktid:

- Toetada Vabadussõja Võidusamba püstitamist
- Toetada kasvavas mahus repressseeritute abistamise fondi tegevust
- Toetada rahvusvahelise kommunismi kuritegude konverentsi korraldamist
- Muuta repressseeritute seadust viisil, mis tagab inimestele toetuse rahvas maksmise ilma kuludokumente esitamata
- Toetada Tallinna kommunismiohvrite memoriaali rajamist
- Toetada Eesti Represseeritute Registri Büroo tegevust
- Laiendada taastusravi võimalusi repressseeritutele
- Toetada rahvuslikku kasvatust koolides
- Edendada Eesti lähiajaloo uurimist ja selgitamist rahvusvahelisele üldsusele

Osa kavandatust on juba realiseerunud, mitmes asjas esinesid kohalolijad täpsustavate ettepanekute ja soovidega. Senine lepinguline koostöö tunnustati edukaks. Konstruktiivses ja üksmeelses õhkkonnas käsitleti mitmeid repressseeritute elu valusaid punkte, millest olgu siin toodud näitena ettepanek, mille EÖRL Memento Harjumaa Ühenduse nimel esitas juhatuses esimees Heidi Ivask.

“Oleme tänulikud, et riik on viimas-

Foto: Aimu Purje

tel aastatel suutnud tösta repressseeritute pensionimäära, loonud soodustusi retseptiravimite saamisel, taastusravil ja sõidukulude hüvitamisel.

Eestis ei ole tänaseks välja arendatud ühtset hooldekodude ja rehabilitatsioonikeskuste võrku.

Kõik repressseeritud on jõudnud eakasse ikka, paljud on läinud manala teele. Sageli on eakas inimene aga probleemi ees, kuidas jõuda arsti juurde, taastusravile, toidupoodi. Kallitesse erapansionaatidesse elama asumine käib paljudele seda teenust vajajaile üle jõu. Pansionaadi rajamise küsimus on olnud arutusel juba alates 1991. a., kuid tulemusteta.

Eesti Vabariigi kohus on aidata neil, kes on võõrvõimu repressioonide läbi rängalt kannatanud, lõpetada oma elu-

päevad inimväärlikalt.

Ettepanek: luua olemasolevates pensionaatides kohad repressseerituile, kus riik finantseerib pensionist puuduoleva summa.

Hetkel vajab Harjumaa Memento 5 kohta.”

Pikem arutus oli ka rahvusliku kasvatuse ja ajaloo faktide selgitamise küsimuses. Räägiti kahetsusväärsest asjaolust, kuidas Memento esindajad ei olnud teretulnud ajalooõpetajate konverentsil, ja selgitati juhtunu tagamaid. Rõhutati noortele edasi antava tõese info tähtsust.

Lähemal ajal kirjutavad erakonna ja Memento juhid alla täiendatud koostöölepele.

Rahvusvaheline konverents “Poliitilised repressioonid 1940ndatel ja 1950ndatel aastatel”

21. augustil toimus Tallinnas Rahvusraamatukogus Eesti Muinsuskaitse Seltsi korraldusel kõrgetasemeline ajalookonverents, kus ettekannetega esinesid poliitikud ja ajaloolased Eestist, Lätist, Poolast, Ungarist ja Vene Föderatsioonist ning osalesid ministeeriumide, välissaatkondade ja paljude organisatsioonide esindajad.

Ettekannetest olgu märgitud Eestiteemalised “Väljapaistvate Eesti kultuuri- ja ühiskonnategelaste matmispaikade andmebaasi tutvustus” Peep Pillakult ja Mati Straussilt, “Eesti van-

gilaagrid 1941-1955 (Narva näide)” Jaan Tammelt, “Saksa okupatsiooni aegsed sõjavangilaagrid Eestis” Meelis Maripuult, “Admiral Pitka plaanidest ja nende täideviijatest” Mati Mandelilt ja “Küüditamised Eestis 1941-1951” Aigi Rahi-Tammelt, aga ka “1940. aastate küüditamised ning pagulus-eestlase saatuse käsitlemine Rootsi kooliõpikutes” Olev Ottil Rootsist.

Poola ja Ungari teadlased rääkisid neis riikides toime pandud kuritegudest, Läti esindaja Sandra Kalniete Euroopa jagatud ajaloo, Boris Sokolovi

(Venemaa) ettekande teema oli “Nõukogude Liidu repressioonid Balti riikides 1940-1950ndatel aastatel kajastatuna kaasaegses Vene historiograafias”. Trivimi Velliste kõneles poliitilisest repressioonist kui mõistest ja Tunne Kelam sellest, et kommunismi kuritegude teadvustamine Lääne-Euroopas on ehtsa integratsiooni vältimatu komponent.

22. augustil avasid konverentsist osavõtjad infotahvli Narva vangilaagri kalmistul Siivertsis ning mälestustahvli endise vangilaagri hoonel.

Memento Liidu juhatuse koosolek toimus Rakveres

Eesti Memento Liidu juhatus pidas 26. septembril oma väljasõidukoosoleku Rakveres, kus külalistena osalesid ka Rakvere Memento juhatuse liikmed.

Koosoleku esimene tund pühendati mittetulundusühingu seaduse sätete süvendatud tundmaõppimisele. Seejärel arutati kõiki liidu liikmesorganisatsioonide murelikuks tegevaid rahastamisprobleeme SA Eesti Represseeritute Abistamise Fondis. Selles küsimuses võeti vastu vastav pöördumine fondi juhatuse poole tekkinud olukorrast selguse saamiseks.

Arutati veel teisi päevaprobleeme, millele järgnes vabaduse eest võidelnud legendaarse Enn Tarto 70. sünnipäeva tähistamine. Rakvere ühing pidas juubilarimeeles Sallivuse salli raamitud minikoopiaga. Kohal oli ka salli kuduja Tea Somina. Juubilaril jäi ehtima Vinni meeste meisterdatud tähtpäevavääriline juubelimedal. Muidugi ei saanud läbi sünnipäevatorjita firmalt OG Elektra ning muusikaliste tervitusteta Mart Eelmäelt. Kõige rohkem tegi rõõmu argitööga hõivatud linnapea Andres Jaadla õnnitlustseremoonial osalemine, mis oli paljudele maakondlikele esimeestele suur üllatus.

Oli tore kokkusaamine, kus jagus tarkuste omandamist, teeneka mehe meespidamist ja lõogastavat vaba aja veetmist.

Aino Kiiver

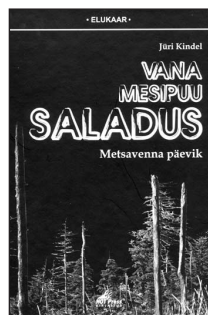
Fotod: Bernhard Nukka

UUED RAAMATUD

Jüri Kindel.
VANA MESIPUU SALADUS.

Jüri Kindeli mälestusteraamat "Vana mesipuu saladus" toob meieni neli aastat – 1939-41, 1944 ja 1949 – Lääne-maal pärit mehe keerulisest elust. Ajaloolane Mati Mandel kirjutab eesõnas, et just need aastad kujunesid paljudele eestlastele määravaks ning sageli traagiliseks. Kui 1939-41 kohta kirjapandu põhineb meenutustel, siis 1944. ja 1949. aastat kajastavad ka tolleaegsed märkmed, mis olid peidus vanaonu mesila tarus. 1949. aasta avas paljude inimeste tegeliku olemuse. Jüri Kindeli värvikad mälestused võivad tekitada nii mõneski nüüdseks surnud inimese sugulases häbi. Kuid kindlasti pole õige vaikida – tegusid ei saa ole-

matuks muuta, kuid võime muuta iseennast, et meigi ei saadaks korda midagi, mille pärast järeltulijad kord häbenema peaksid. Hotpress Kirjastus. 224 lk.

Võrumaa kooliõpilaste VASTUPANUVÕITLUS 1944–1950
Koostanud Valev Kaska.

Mahukas illustratsioonidega kogumik annab põhjaliku ülevaate Võrumaa kooliõpilaste pärast sõjaajast vabadusvõitlusest. Teos sisaldab kolm pikemat uurimust: Kalju Aaropi "Võru-

maa kooliõpilaste vastupanuvõitlus 1945-1950", Valev Kaska "SMV ja Ugandi KGB haardes" ja Ülo Adamsoni "Salajane Kuperjanovlaste Organisatsioon".

Saame teada, kuidas koolinoored, isamaa tõelised patrioodid, kasutasid iga võimalust näitamaks, et eesti rahvas pole alistunud. Lugeja ees avanevad ka ülekuulamisprotokollid, saame aimu KGB meetoditest ja vangilaagrite õhustikust. Järgneb üle saja lehekülje mälestusi, eraldi peatükk on pühendatud vastupanuvõitluse jäädvustamisele vabanevud Eestis.

TOIMETAJA VEERG

REIN PURJE

Memento Teataja
toimetaja

Kallid lugejad!

Aasta läheneb lõpule ja aeg on kokkuvõtteid teha. Nagu näete, saime sedapuhku poolaasata peale ainult ühe lehe välja antud, küll aga pisut paksema. Aitäh kaasaaitajaile!

Selle eest, et liidul juubeliaasta konverentsi ja Piliistvere mälestuspäeva korraldamine õnnestus, võlgname südamliku tänu meid lahkest toetanud kultuuriministeeriumile. Rahadega pole meil hõlpus olnud. Kuigi ERAF-ile eraldati tänavu eelmise aastaga võrreldes miljon krooni rohkem, said EML liikmesühendused oma tegemisteks hoopis vähem raha kui mullu. Nii jäi korraldamata tavaks saanud 1944 okupatsiooni eest meritsi põgenemisel hukkunute mälestusüritus Tallinna lähel. Loodame, et see õnnestub tuleval sügisel, ligi 6000 hukkunut väärivad meelepidamist. Püüame pälvida sponsorite tähelepanu – kerge see pole, meieaalsed ju jalgpalli ei mängi ja isegi õilsa idee nimel mõne rikka erakonna kaissu pugeda tundub patt.

Tulevase aasta plaanidest veel sedagi, et EML püüab kaasa aidata selleks, et ülimalt tänuväärset tööd teinud Eesti Represseeritute Registri Büroo raamatute nimekirja ilmuks ka 1950-1990 poliitilistel põhjustel (tihti küll kriminaalkodeksi muude paragrahvide alla varjatult) süüdimõistetute nimekirjaraamat. Siis ei pea kommunistlikule võimule vastupanu avaldanute järeltulijad hābenema kriminaalkurjategijate pärast suguvōsas, vaid saavad viidata nende julgusele veendumuste kohaselt tegutseda.

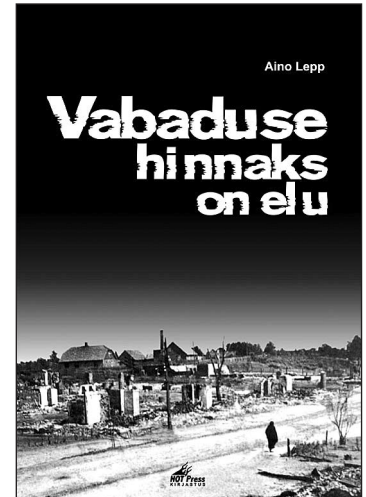
Tahaksin ka korrata palvet, et saadaksite meie Interneti koduleheküljele oma mälestusi, selles rubriigis on meil praegu ainult A. Olli mälestused Eesti Memento Liidu alguspäevist. Mälestusi ootame elektroonilisel kujul. Ja juhin veel tähelepanu, et koduleheküljel saab lugeda Memento nimekirjaraamatuid nende täies mahus, võite soovitada noortele suguvōsaurijatele seda allikat.

Armsad mementolased ja meie sõbrad! Soovin jõuluajal rahu ja rõõmu teie kodusse ning uusi lootusi ja õnnestumisi uuel aastal!

UUED RAAMATUD

Aino Lepp.
VABADUSE HINNAKS ON ELU

Hotpress Kirjastusel on ilmunud Aino Lepa ajalooteemaline teos "Vabaduse hinnaks on elu". Nõukogude võimuorganite kuritegusid ja metsavendade vabadusvõitlust Pärnumaal asus meie teenekamaid ajaloo huvilisi Aino Lepp uurima enam kui 20 aastat tagasi. Raamatu haardest annab aimu fakt, et ainuüksi isikunimede register sisaldab ligi 1500 nime, kellest paljud ka avalikkusele tuntud. Autor on välja selgitanud nii toona-seid kangelasi, represseeritud ja ohvreid kui ka nende jälitajaid, äraandjaid ja mõrvareid. Raamatu lisas on avaldatud KGB Pärnumaa agentide nimekirja. Autor on tuginenud esma-joones arhiividokumentidele, trükis sisaldab põhjaliku allikate ja säilikut

registri ning on illustreeritud uni-kaalsete fotodega. Kogu materjali on autor vorminud emotsionaalselt haaravaks lugemisvaraks. 496 lehekülge, resümee inglise ja vene keeles.

Õnnitleme

Eesti Memento Liidu juhatuse liikmeid

85

Ants Salum
4. detsember

75

Hans Sissas
28. august

70

Enn Tarto
25. september

65

Rein Väli
13. august

Viljandi Memento

Ühendus õnnitleb

lugupeetud

juubilare

Aita Akel	90
Johannes Koik	85
Ants Salum	85
Ruth Roosiorg	80
Silja Käärrik	80
Leida Piir	80
Ille Sooväli	80
August Rõõm	75
Elvi Kõresaar	75

Eesti Memento Liit mälestab
kauaaegset Jõgeva Maakonna Endiste
Poliitvangide ja Represseeritute
Ühingu juhatuse esimeest ning
Eesti Memento Liidu juhatuse liiget

HEINO LÄTT'i
1.01.1924 – 1.12.2008

Möödunud aasta sündmusi

Fotod: Jõgeva Memento kogust

Jõgeva mementolased Eesti Vabariigi 90. aastapäeva tähistamas. Esireas keskel meie hulgast lahkunud Heino Lätt.

Foto: Rein Purje

5. juulil õnnitlesime koos teistega Põltsvaere emeriitõpetajat, Memento head sõpra Vello Salumit tema 75. sünnipäeval. "Elu mõte peab olema suurem kui elu ise!" V. Salum

Fotod: Valga Memento kogust

Vasakpoolsel fotol on Valga mementolased 25. märtsil Keeni raudteejaamas mälestuskivi juures, parempoolsel asetavad oma kimbu samasse ka Viljandi esindajad.

Foto: Jüri Kuusk

Koht Rõuges, kuhu paigaldatakse monument Eesti Emale.

Foto: H. Sissise erakogust

Valmiv monument septembrikuus 2008.

Henrik Visnapuu

JÕULUKS

Astu juure, jumalamees:
ilmad on hukkunud, kustunud valgus,
põgenend armastus, hingedes kalgus.
Seisa kui karjane jälle me ees!

Säras söimest õiglusekuld.
Tuhandeid aastaid nii korrakski hüüab
üles meid süda ja süüdata püüab
jahtunud kolletes uuesti tuld.

Lausu täna lunastustööst,
millega avati kõigile taevad.
Räägi, et merele eksinud laevad
valgust otsivad randade vööst.

Näita sinna, kuhu viib tee.
Juhata Pojaga lugema palvet
salaja kambris ja pidama valvet
enda mõtetes; ununenud see!

Päästa lahti kiusaja ling!
Saada meid minema õndsuseks ohtu,
vaenlase haavule valama rohtu;
lase heldusest täituda hing!

Ütle sina, juhtija suu:
südamerikkus vaid üksinda püsib,
elule tõuseb, kes seda meist küsib,
aga jäljeta kaduv on muu.

Ära luba, et vagadus viib
kustunud ihu kord kõrguste linna.
Kasude püüdmine kiusab siis sinna,
murdub kristliku tahtmise tiib.

Saatku sõna säravaim meid:
rõõmu teeb maapäälne rahu ja häädu!
Palveteks lausu suur jumala säädus,
tundma õpeta hingega neid!

Võta kinni kättpidi siis,
Taluta kaduva keskelt meid välja,
Avasta kõigile Issanda häll ja
Pane kajama valguse viis!

Astu juure, jumalamees!
Betlema täht olgu näitamas sihti.
Läheme! Mitte kui minejad pihti, –
südan ristima elavas vees.

**Rõõmsaid jõulupühi ja
õnnerikast uut aastat!**

Eesti Memento Liit